Wichterlovo gymnázium, Ostrava – Poruba,

příspěvková organizace

STUDIJNÍ OPORA DISTANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

KOMENTOVANÁ ANTOLOGIE VYBRANÝCH SLOHOVÝCH ÚTVARŮ

LUKÁŠ PRŮŠA

Ostrava 2006

Recenzenti: Mgr. Libor Koníček, PhD.
PaedDr. Milena Frydrychová

Publikace byla vytvořena v rámci projektu Státní informační politiky ve vzdělávání v roce 2006.

PhDr. Lukáš Průša
ISBN 80-903647-7-2

Obsah

Obsah ... 3
1 Úvod do stylistiky ... 4
1.1 PŘEDMĚT A OBOR STUDIA ... 4
1.1 PŘEDMĚT A OBOR STUDIA ... 5
1.1.1 STYL (SLOH) ... 5
1.1.2 STYLISTIKA ... 5
1.1.3 DŮLEŽITÉ POJMY ... 5
1.1.4 SLOHOTVORNÍ ČINITELÉ ... 5
1.2 KOMUNIKAČNÍ SDĚLNOST PROJEVU ... 6
1.2.1 VLASTNOSTI KOMUNIKAČNĚ SDĚLNÉHO PROJEVU ... 6
1.2.2 FUNKCE SLOHOVÉHO PROJEVU, FUNKČNÍ STYLY ... 6
1.2.3 SLOHOVÉ POSTUPY ... 8
1.2.4 SLOHOVÉ ÚTVARY ... 8
2 PROSTĚSDĚLOVACÍ STYL ... 9
2 PROSTĚSDĚLOVACÍ STYL ... 10
2. 1 Psané útvary - dopis ... 10
3. VYPRAVOVÁNÍ ... 15
3.1 Kompozice vypravování ... 15
3.1.1 Jazykové prostředky vypravování ... 16
3. 2 Vypravování s uměleckými prvky ... 16
3.2.1 Jazykové prostředky vypravování s uměleckými prvky ... 17
4. POPIS A CHARAKTERISTIKA ... 20
4.1 Popis prostý ... 20
4.1.1 Kompozice popisu ... 21
4.1.2 Jazykové prostředky popisu ... 21
4.2 Subjektivně zabarvený popis (líčení) ... 22
4.2.1 Kompozice líčení ... 22
4.2.2 Jazykové prostředky líčení ... 22
4.3 Charakteristika ... 23
4.3.1 Kompozice charakteristiky ... 23
4.3.2 Jazykové prostředky charakteristiky ... 24
5. PUBLICISTICKÝ STYL ... 31
5.1 Fejeton ... 31
5.1.1 Kompozice fejetonu ... 31
5.1.2 Jazykové prostředky fejetonu ... 32
5.2 Publicistický styl - reportáž ... 36
6. STYL ODBORNÝ – VÝKLAD ... 41
6.1 Kompozice výkladu ... 42
6.2 Jazykové prostředky výkladu ... 42
7. ÚVAHA ... 47
7.1 Kompozice úvahy ... 47
7.2 Jazykové prostředky úvahy ... 48
8. ESEJISTICKÝ STYL ... 53
8.1 Kompozice eseje ... 54
8.2 Jazykové prostředky eseje ... 54
ZÁVĚR ... 61
Použitá literatura ... 62
Doporučená literatura ke studiu ... 63

1 Úvod do stylistiky

V této kapitole si osvojíte:

základní pojmy stylistiky – styl (sloh), stylistika, slohotvorní činitelé;

komunikační sdělnost projevu – funkce slohového projevu, funkční styly, slohové postupy a slohové útvary.

Klíčová slova kapitoly: ***styl (sloh), stylistika, klíčové pojmy stylistiky (stylistický, stylový, stylizační, stylizovaný); slohotvorní činitelé (objektivní a subjektivní); komunikační sdělnost projevu a jeho vlastnosti – funkční styly (prostěsdělovací, publicistický, odborný, administrativní, umělecký); slohové postupy (informační, vyprávěcí, popisný, výkladový, úvahový); slohové útvary (zpráva, oznámení, vypravování,opis, charakteristika, výklad, úvaha).***

Čas potřebný pro prostudování kapitoly: 2,5 hodiny

Průvodce

Stylistika jako součást předmětu český jazyk a literatura je často opomíjena! Ale nepodceňujte ji! Známka z písemné maturitní práce je součástí hodnocení u ústní zkoušky. Na hodnocení se podílí jednou třetinou! I když bude Vaše ústní část maturitní zkoušky výborná, neznamená to, že Váš výkon bude hodnocen rovněž výborně, pokud napíšete písemku na „4“. Proto procvičujte všechny slohové útvary, nespoléhejte na pomoc ostatních, dříve nebo později se Vám to může vymstít. Mějte na paměti vždy i klíčové pojmy z úvodní kapitoly *Úvod do stylistiky*.

1.1 PŘEDMĚT A OBOR STUDIA

1.1.1 STYL (SLOH)

- Styl (sloh) je promyšlený, cílevědomý výběr i organizace jazykových prostředků s cílem vytvořit ***komunikačně sdělný projev.***
- Komunikačně sdělný projev by měl být i ***slohově vytříbený – kultivovaný.***
- Promyšlený a uvědomělý je náš projev vždy – jazyk a myšlení jsou spolu neoddělitelně spjaty.

komunikačně sdělný projev

1.1.2 STYLISTIKA

- Stylistika je disciplína, která stojí na pomezí jazykovědy a literární vědy. Zabývá se zákonitostmi výstavby jazykového projevu z hlediska komunikačního záměru autora i účinku na adresáta.

1.1.3 DŮLEŽITÉ POJMY

Sloh – důležité pojmy

Stylistický – pojem týkající se stylistiky, související s tímto vědním oborem.

Stylový – pojem týkající se slohu, související s výstavbou textu i vnímáním textu (stylová výstavba textu, stylové prostředky, stylový účinek, stylová norma). Jinak má toto slovo ještě další významy: elegantní, případný, na úrovni atd.

Stylizační – pojem týkající se konkrétní formulace textu (stylizační chyba, stylizační obrat aj.).

Stylizovaný **–** zformulovaný (dobře stylizovaný dopis, nedbale stylizovaná slohová práce aj.).

1.1.4 SLOHOTVORNÍ ČINITELÉ

- Na výslednou podobu celého textu má vliv řada okolností, od účelu projevu až k rozpoložení jeho autora v době, kdy text vznikal. Jedná se o tzv. ***slohotvorné činitele***, a to buď ***subjektivní***, které se týkají samotného autora (jeho schopnost, dovednost), nebo ***objektivní***, které jsou nezávislé na autorově vůli.
- **Subjektivní slohotvorní činitelé -** vzdělání autora, jeho talent, znalost tématu, věk, povahové vlastnosti i záliby a motivovanost.
- **Objektivní slohotvorní činitelé:**

Slohotvorní činitelé

- funkce (účel, záměr, smysl) projevu: jde o podání prosté informace, podání zprávy na odborné úrovni, získat někoho pro určitou myšlenku, informovat o°skutečnostech úředního charakteru, popř. vyvolat u příjemce estetický prožitek;

- **adresát projevu**: míra jeho předchozího poučení o daném tématu, počet adresátů, jejich postavení a věk atd.;
- **forma projevu**: jedná se o to, zda je projev mluvený nebo psaný, monologický nebo dialogický;
- **připravenost projevu**: projev může být připravený, nepřipravený – improvizovaný;
- **komunikační situace**: zde rozhoduje skutečnost, nakolik je daná situace oficiální.

1.2 KOMUNIKAČNÍ SDĚLNOST PROJEVU

1.2.1 VLASTNOSTI KOMUNIKAČNĚ SDĚLNÉHO PROJEVU

Hlavním předpokladem komunikační sdělnosti projevu je, aby jeho tvůrce znal i°**respektoval** slohotvorné činitele.

Čeští jazykovědci usoudili, že ze všech slohotvorných činitelů se do výsledné podoby projevu promítá nejpodstatněji **funkce**, tj. záměr projevu.

Komunikačně sdělný projev, jak jsme již výše zmínili, by měl vykazovat i **slohovou vytříbenost, kultivovanost**.

Od obou těchto požadavků můžeme odvodit vlastnosti, které by komunikačně sdělný projev měl mít: **přiměřenost** obsahu projevu jeho funkci, **přehlednost** – tj. vhodná kompozice celého projevu (vnějším projevem kompozice je osnova), myšlenková a jazyková návaznost vět, odstavců i vyšších slohových celků, **výstižnost** – souvisí především s výběrem slovní zásoby a s vhodně volenou skladbou projevu, **jasnost a srozumitelnost** – tyto vlastnosti textu buduje autor volbou syntaktických prostředků, u mluvených projevů hrají klíčovou roli rovněž fonetické prostředky, které vytvářejí souvislou řeč, **spisovnost** – uplatňuje se zejména v projevech veřejných, slavnostních i ve většině projevů psaných.

1.2.2 FUNKCE SLOHOVÉHO PROJEVU, FUNKČNÍ STYLY

Podstatná funkce každého projevu s cílem předat někomu sdělení je funkce **dorozumívací.**

Kromě této funkce nacházíme v projevech i funkce další. Rozlišujeme několik základních typů slohových projevů, které se nazývají **funkční styly**.

Funkční styly

- **Styl prostěsdělovací –** jeho funkcí je předání a výměna běžných informací; může být **neoficiální** (neformální) při dorozumívání mezi přáteli, popř. v rodinném kruhu, nebo více či méně **oficiální** (formální) v projevech

veřejných, mezi lidmi, jež nespojuje blízký osobní vztah. Podle toho, zda je projev ústní nebo psaný, dělíme útvary prostěsdělovacího stylu na dva typy:

1) **Mluvené útvary**

a) jednoduchý popis, jednoduché vyprávění;

b) drobné útvary běžného společenského styku: představování s úvodními frázemi, přivítání návštěvy, poděkování, omluva, dotaz, vyžádání informace, blahopřání aj.

2) **Psané útvary**

a) jednoduchý popis včetně návodu a běžného (nikoli odborného) popisu pracovního postupu, jednoduché vyprávění;

b) zpráva, oznámení, pozvánka, osobní dopis, telegram, písemné poděkování, písemná omluva aj.

- **Styl publicistický** – má funkci **zpravovací, přesvědčovací** i **získávací**. Ve fejetonu a soudničce přistupuje funkce **rekreační**. Vyskytuje se v útvarech **mluvených** a **psaných**. Mnohé útvary mají i rysy jiných funkčních stylů: prostěsdělovacího (např. zprávy v novinách, v televizi a rozhlase), odborného (populárně-naučné články), uměleckého (fejeton, reportáž). Styl řečnický se z publicistického stylu postupně vyděluje v samostatný funkční styl.
- **Styl odborný –** funkce tohoto stylu je **odborně zpravovací**. Účelem projevů odborného stylu je podat informace o jistém odborném problému na teoretické úrovni. Uplatňuje se v útvarech **mluvených** a **psaných.** Podle míry odbornosti a podle charakteru problematiky se styl odborný dělí na:

a) vědecký (u vysoce teoretických textů);

b) populárně-naučný (u odborných projevů určených neodborníkům);

c) učební (u učebnic různého druhu);

d) esejistický (u úvah na pomezí odborného, publicistického i uměleckého charakteru).

- **Styl administrativní** – má funkce odborně zpravovací, řídicí i správní. Většina jeho útvarů má formu **písemnou**, ale existují i projevy *mluvené*, zejména při profesní konverzaci. Mezi psané útvary řadíme např. strukturovaný životopis, útvary úřední korespondence, smlouvu, závěť, návrh žaloby aj.

- **Styl umělecký** – funkcí uměleckého stylu je vytvořit jazykový projev s estetickým účinkem – **funkce esteticky sdělná.** Uměleckým stylem je psáno každé dílo krásné literatury. Mnohé psané texty jsou určeny i°k mluvené reprodukci.

Slohové postupy

1.2.3 SLOHOVÉ POSTUPY

- Slohový postup je způsob **uspořádání tematických i jazykových složek** textové výstavby.
- Rozlišujeme **pět slohových postupů**: informační, vyprávěcí, popisný, výkladový a úvahový.

a) **postup informační** – jde v něm o běžná sdělení, fakta se prostě konstatují, text nemá složitou výstavbu, užívají se prostředky neutrální i hovorové;

b) **postup vyprávěcí** – dodržuje jistý časový sled událostí, do vlastního vyprávění mnohdy vstupují popisné pasáže, v textu je mnoho **dynamických sloves**, velmi častá je **přímá řeč**;

c) **postup popisný –** třídí zpracovávané informace podle pevného řádu, např. vychází od popisu celku a postupuje k části, nebo naopak; slovesa bývají nejčastěji ve **3. osobě** oznamovacího způsobu přítomného času (popisujeme nepřímého účastníka komunikace, osobu, věc nebo děj); hojně se vyskytují **podstatná** a **přídavná jména** a **zájmena**;

d) **postup výkladový –** se volí v případě, kdy musíme **sdělit i vysvětlit** dosti složité skutečnosti a vztahy odborného rázu; text je velmi přehledně vystavěn, užívají se v něm **odborné názvy** (termíny); větná stavba bývá **složitá**, velmi frekventované jsou **vedlejší věty příslovečné příčinné, přípustkové, podmínkové** i souvětí **souřadná** s větami v poměru **důsledkovém** a°**vysvětlovacím**;

e) **postup úvahový –** je blízký postupu výkladovému, liší se od něj větší mírou **subjektivity**; souvětí jsou **složitá** stejně jako u výkladu, často se vyskytují věty **tázací**, typická jsou slovesa v **1. osobě** množného čísla **rozkazovacího** způsobu.

Obecně nelze říci, že by nějaký slohový postup byl vlastní <u>pouze</u> jedinému funkčnímu stylu.

1.2.4 SLOHOVÉ ÚTVARY

- Slohový útvar je konkrétní hotový text, jenž vznikl jako výsledek odrážející mj. volbu funkčního stylu i slohového postupu.

- Ve slohových útvarech jsou často zastoupeny různé slohové postupy.
- Podle slohového postupu, který v daném projevu převažuje, rozlišujeme sedm základních slohových útvarů:

Slohové útvary

1. zpráva;
2. oznámení;
3. vyprávění;
4. popis (dynamický i statický; prostý, odborný i umělecký; popis pracovního postupu a návod);
5. charakteristika ;
6. výklad;
7. úvaha.

Úkol 1: Zopakujte si základní pojmy stylistiky a teorii z kapitoly *Komunikační sdělnost projevu*.

Průvodce
Úkoly ze stylistiky mohou být zrádné. Chyby, především ty gramatické, lexikální a°syntaktické, téměř nenajdeme, ovšem po stránce stylistické se může jednat o práci velmi slabou, a to v případě, kdy se odkloníte od slohových postupů a Vámi psaného slohového útvaru. Znovu připomínám: zopakujte vždy před napsáním slohové práce vše, co víte o konkrétním slohovém útvaru. Vyplatí se to!

2 PROSTĚSDĚLOVACÍ STYL

V této kapitole se naučíte:

- s pomocí vstupní charakteristiky a konkrétních ukázek napsat osobní dopis formální i neformální;
- napsat dopis úřední.

Klíčová slova kapitoly: ***dopis osobní – formální i neformální; dopis úřední.***

Čas potřebný pro prostudování kapitoly: 1 hodina

2. 1 Psané útvary - dopis

Psané útvary - dopis

Podle cíle i adresáta dělíme dopisy na **úřední** a **osobní**.

- V **úředních** dopisech se výrazně uplatňují prvky stylu administrativního, jsou velmi formalizované, někdy dokonce z á v a z n ě.
- **Osobní dopisy** mohou mít zaměření zcela **neformální** (dopisy mezi rodinnými příslušníky a přáteli) a **formální –** to se uplatňuje především tehdy, jestliže píše osoba mladší osobě starší, níže postavená výše postavené, formální ráz mají rovněž dopisy adresované např. sdělovacím prostředkům ve formě písemných dotazů do některé z rubrik. Mezi osobním dopisem formálního rázu a dopisem úředním není o s t r á hranice:

a) **osobní dopis neformální** – obsahuje datum, místo napsání, podpis; tento typ dopisu je obvykle psán rukou; vše další (oslovení, volba jazyka, grafická podoba dopisu) závisí již pouze na vztahu pisatele a adresáta a nelze zde nic předepisovat;

b) **osobní dopis formální** – jazyk je plně spisovný; text je stručný, přehledný a°výstižný: dbáme na logickou návaznost myšlenek a neskáčeme z tématu na téma; osobní dopisy formální se píší jak rukou, tak i strojopisně (dnes většinou na PC). Při psaní osobního formálního dopisu se dodržují **grafická a°společenská pravidla:**

1) datum a místo napsání, píše se většinou **vpravo nahoře**, ale může se psát rovněž na konci dopisu – na řádku pod podpisem (*V Ostravě 28. března 2006; V Brně dne 28. března 2006*);

2) zdvořilé oslovení bývá na **levém okraji** stránky, lépe s čárkou než s vykřičníkem (*Vážený pane Nováku, Vážení přátelé, Vážená paní profesorko,*);

3) vlastní text je členěn do **odstavců;** v českých dopisech se odstavce graficky vyznačují **odsazením** prvního řádku nového odstavce doprava;
4) závěrečná fráze začíná na **novém řádku** jako samostatný odstavec (*S mnoha pozdravy; Těšíme se na Vaši odpověď; Děkuji za čas, který jste mému problému věnoval, Děkuji za laskavé zvážení mé nabídky atd.*);
5) **podpis** se umisťuje většinou vpravo dole (do úřední korespondence proniká umisťování podpisu vlevo dole); podpis lze spojit se závěrečnou frází, pokud je krátká (*S přátelským pozdravem Jan Dvořák*).

Ukázka 1

Dopis – Jan Werich

Praha 9. prosince 1977

Milý pane Plevo,

dostal jsem láhev a Váš dopis, který nesl datum 15. září 1977. Já však dostal ten Váš dárek teprve minulý měsíc. Tak nad tím vrtím svou pošetilou hlavou. Víno jsem ještě neochutnal. Šetřím si je na pozdější dobu, jen sám pro sebe. Bez hostů. A já vím, že bude dobré.

Byl jsem letos často nemocný a vždycky dost vážně. Zatím jsem se ze všeho vybabral, sice vychrtlý a ohluchlý, ale vybabral.

Pozdravujte svou paní. Děkuji Vám ještě jednou a mějte se oba dobře.

Váš Jan Werich

(V. Martinková, Český jazyk 2, 1992)

Ukázka 2

Dopis – Otokar Březina

Můj drahý,

máte pravdu; a přece Vaše nabídnutí je příliš radostné, než aby mohlo býti již teď mým osudem. Ne, ne, můj nejmilejší…

A pak, ty tajemné nejistoty, v nichž leží celá má budoucí práce! Vím já, co zapěji? Budou to ty velké věci, které mi táhnou duší v zářících chvílích? Či je snad vyvolen jiný z bratří, silnější a šťastnější, který dovede vládnouti bleskům svatého slova, posel boží? Bleskům, jichž přijetím slabí umírají, rozštíplí jako strom v bouři, od vrcholu po celé délce až ke kořenům? Co mohu já říci a slíbiti? Nic mi nepatří, nežli jen

nedokonalost v mé písni, její tíž, skřípot písku a země v ní! Což kdyby mi bylo celé měsíce uloženo mlčeti? A kdyby mocným dotknutím mé rty se zavřely jako kámen, provždy, zatím co mé tělo by žilo dále tajemství své bolesti? Jakým právem usedl bych pak za stůl bratří já, který jsem nežal? A opustím-li jednou svůj žernov mlýnský, jímž otáčím jako zajatec, nebudu mít síly vrátit se k němu; neboť svým povoláním školním velice trpím.

Proto na ten čas, dokud nebudu viděti svou budoucnost jasněji, není mi možno odejíti. Snad by mi byla jakási pomoc, kdybych místo na obecné škole s pětaosmdesáti dětmi pracoval na měšťanské, kde je žáků méně, hodin méně a práce méně rozčilující. Kvalifikaci k tomu mám a také jsem jednou (marně) kamsi do Moravy nebo kam, žádal. Lépe se mi hovoří nežli píše o těchto věcech, a povíme si o tom, až se zase setkáme.

Co se týče naší knihy, mohla by vyjíti někdy v květnu nebo v červnu. Není chvatu. Text bude obsahovati asi dvacet čísel, z nichž osmnáct je hotovo. Tisk se mi zdá tišší nežli litografický snímek rukopisu. Dává více vystoupiti myšlence a zapomenouti na autora. Byl bych tedy pro tisk. Pokračování svých rukopisů Vám ještě pošlu.

Můj drahý, miluji Vás a vždy jsem Vás miloval. A Váš list, který jste mi vyslal k útěše v těžkých chvílích, přesvědčil mě znova o mystické vševědoucnosti lásky.Váš

Otokar Březina

17. 1. 1901

(Dopisy Otokara Březiny III. Františku Bílkovi, 1932)

<u>Průvodce</u>
V této kapitole jsme pro Vás vybrali typy dopisů z různých období vývoje literárních dějin. Máte možnost porovnat styl psaní dopisů, používané jazykové, syntaktické a°stylistické prostředky. Pokuste se také napsat tak „květnatý“ dopis svému příteli, popř. osobnosti, které si vážíte. Je to něco jiného než napsat krátkou SMS zprávu bez diakritiky a interpunkce. Nejdříve však prostudujte zásady psaní dopisu v podkapitole *Psané útvary – dopis.*

Ukázka 3

V Praze dne 6. února 1964

Dopis – Jan Werich

Vážený Mistře,

od té doby, co jste nás opustil, svět se zmenšil a času ubylo…Je nás mnohem více na Planetě, než bývalo Vašich současníků. Pojem vzdálenosti netrvá. Můžete se dívat současně v Praze a v Londýně na pohřeb zavražděného panovníka, na pohřeb, který se ubírá ulicemi daleko v Novém světě v téže chvíli, v téže vteřině, ve které jej vidíme a°slyšíme v Praze nebo u Vás ve Stratfordu.

Za Vašich dob vojáci pozorovali obláček kouře u kanonu, pak počítali jedna, dvě, tři, čtyři…až uslyšeli ránu. Podle toho, kolik napočítali mezi viděným a slyšeným, odhadovali vzdálenost mezi životem a smrtí.

My dnešní se nezdržujeme počítáním a odhadem. Oslepneme a zahyneme dříve, než uslyšíme výbuch.

Vy jste psával svá díla brkem, nemýlím-li se. Na papíře rozhodně ne tak hladkém, jako umíme vyrobit dneska. Inkoustem patrně z duběnek. Při louči, domnívám se.

My píšeme na psacích strojích. Několik kopií najednou. Diktujeme do diktafonů. Dáváme si to rozmnožit. Rychle. Vsázet. Ještě rychleji. Přeložit, rozšířit po světě, ještě rychleji. To všechno musí být hotovo ještě dnes a je to ještě dnes. Snad proto, že víme, i°když si to neradi připouštíme, že zítra už po tom ani pes neštěkne.

Kdybyste byl dnes mezi námi, kdyby si Vaše oči zvykly pohledům na kovová zvířata požírající zemi, plivající cihly, zpívající písně, na létající lesklé ptáky s plnými volaty předsedů a králů, kdyby si zvykly na rychlé barevné brouky na silnicích olemovaných samoznaky mementa mori, kdybyste se, po česky řečeno, pořádně rozkoukal, jistě by Vašim očím neušlo, že Vaše stará planeta je opět plná postav Vašich her, že naše jeviště je Vaše jeviště. Ve Vašich hrách, Mistře, jsou odpovědi na všechny otázky, na které se člověk odváží ptát. Nejsou abecedně seřazeny a nejsou čitelné každému oku.

Připadá mi, že někdy odpovídáte na otázku, kterou jsem pro svou hloupost ani sám sobě nepoložil. Jako byste s tím počítal, a proto dáváte odpověď, abyste provokoval otázku. Inspirujete. Ponoukáte líné mozky. Říkají o Vás, a nejsou to jen pomlouvači, že jste nevěděl nic o zeměpisu. O historii. O současné vědě. O umění. O filozofii a bůhví co ještě jste prý nevěděl. Jako by geniální člověk musil vědět.

Váš veliký obdivovatel JAN WERICH

(J. Soukal, Čítanka pro I. ročník gymnázií, 2001)

<u>Úkol 2</u>: Napište osobní dopis 1. neformální, 2. formální i dopis úřední. U dopisu úředního dbejte na správný výběr jazykových i stylistických prostředků.

<u>Nápověda</u>: Postupujte podle instrukcí uvedených v podkapitole *Psané útvary – dopis.*

3. VYPRAVOVÁNÍ

V této kapitole se naučíte:

s pomocí vstupní charakteristiky a ukázek napsat vypravování i vypravování s uměleckými prvky;

využívat jazykové prostředky typické pro vypravování.

Klíčová slova kapitoly: ***kompozice vypravování – osnova (úvod, vlastní vypravování: expozice, zápletka, konflikt, katastrofa, rozuzlení), závěr; tragika, komika, tragikomika.***

Čas potřebný pro prostudování kapitoly: 3 hodiny

- Vypravování (vyprávění) je slohový útvar, který uvádí nějaký **příběh, událost** nebo **řadu událostí** často v jejich logické souvislosti nebo časové posloupnosti.
- Události i příběhy, které tvoří podstatu vypravování, mohou být čerpány **ze života** nebo být **vymyšleny** (včetně příběhů fantastických).
- Příběhy, popř. události mohou být např. běžné, klidné, vzrušující, napínavé, tragické.
- Obsah vypravování může být různý a má rovněž vliv i na podání.

Vypravování

3.1 Kompozice vypravování

- Vypravování mívá nejčastěji následující stavbu: po krátkém **úvodu** dochází **k zápletce,** k jejímu **vyvrcholení** a **rozuzlení.**
- **Osnova** vypravování:

I. Úvod (seznámení s dobou příběhu, prostředím, hrdiny, důvodem, proč je příběh vyprávěn)

II. Vlastní vypravování

1. Expozice (může být rovněž v úvodu vypravování)
2. Zápletka, kolize
3. Konflikt
4. Rozuzlení (peripetie)
5. Katastrofa (vyvrcholení)

Názvy jednotlivých bodů se mohou měnit v souvislosti s různými tématy vypravování.

III. Závěr (obecný závěr, vyvození poučení z daného příběhu; může zde být zařazeno i rozuzlení)

- Pořadí těchto částí osnovy nebývá vždy dodržováno.
- Způsob, jakým je příběh podáván, záleží na samotném autorovi. Jedni vyprávějí svůj příběh **podrobněji**, vkládají do něho i **popisné** prvky (epická šíře), jiní vybírají jen podstatné dějové složky - vypravování má rychlý dějový spád.
- Někteří autoři vyprávějí události v takovém sledu, jak za sebou následovaly (chronologická kompozice), mnozí se vracejí z pozdější časové roviny do dřívější (retrospektivní kompozice), v jiných dílech se obě kompozice prolínají.

3.1.1 Jazykové prostředky vypravování

- Jazykové prostředky vypravování jsou velmi **rozmanité**.
- Důraz je kladen na **dějová slovesa** a **konkrétní podstatná jména**.
- **Krátké věty**, někdy i **jednočlenné**, **věty zvolací**, **přímá řeč** zvyšují živost a°větší působivost vypravování. Volba vhodných přirovnání zvyšuje názornost.
- **Složitější větná stavba** je typická pro klidná a podrobně podávaná vypravování.

3. 2 Vypravování s uměleckými prvky

- Jeho primární funkcí je funkce **estetická.**
- Uplatňují se v něm **téměř všechny** kompoziční postupy i jazykové prostředky.
- Je to velmi rozmanitý slohový útvar z hlediska literárních druhů a žánrů – můžeme ho nalézt v nejkratších epických útvarech, jako je anekdota, ve středních, jako je povídka, pověst a novela, i v rozsáhlých, jako je románová freska nebo básnický epos.
- Stejná rozmanitost se objevuje i **ve stylizačních postupech** (vypravěčských technikách). Především v epické próze se projevuje stylová osobitost autorů nejvýrazněji ze všech uměleckých žánrů.
- Vypravování s uměleckými prvky může mít tři základní polohy emocionálního vyznění díla: **tragično, komično, tragikomično**. Polohy tragické a komické jsou založeny na rozporu mezi běžným očekáváním i porušením očekávané normality. Komický rozpor se realizuje různými způsoby. Podle toho dělíme konkrétní typy i prostředky komična na několik druhů: humor, grotesku, absurditu, parodii, satiru, ironii a sarkasmus. Čistou komiku představuje humor.

3.2.1 Jazykové prostředky vypravování s uměleckými prvky

- I v uměleckém vypravování má nejdůležitější funkci užití **dynamických sloves**. Slovní zásoba českého jazyka je např. bohatá na slovesa, která pojmenovávají **akt mluvení,** např**.** běžné „řekl“ lze nahradit synonymy „pověděl“, „sdělil“, „podotkl“, „poznamenal“, „naznačil“, „dodal“, „doplnil“, „zeptal se“ aj.

Ukázka 4

Vypravování – Jiří Voskovec

Jiří Voskovec

Klobouk ve křoví

Čím se to naše oko kochá?

Jaká to velkolepá socha!

V + W

Když jsme – Werich, Ježek a já – 20. ledna 1939 přistáli na neurčito v Novém Yorku s valutovým přídělem Čs. národní banky jednoho sta dolarů na osobu a se společnou zásobou asi téhož počtu zkomolených anglických slov, bylo nám jasno, že se budeme muset – ale bez prodlení – ucházet o přízeň krajanského obyvatelstva.

Sotva šest neděl po příjezdu nám dobří lidé zorganizovali představení v jedné z tehdejších dvou newyorských sokoloven. Sál byl nabit. Krom starousedlíků přišlo množství čerstvých emigrantů Pražáků, kteří jen o pár měsíců dříve sedali v Osvobozeném ve Vodičkově ulici – a tak naše vystoupení ve třech, s Ježkem u piana, byla rodinná událost neobyčejné vřelosti, radosti i dojetí. Nadto náš výdělek za ten večer byl…pamatuju si přesně, tak vitálně to bylo důležité…445 dolarů. Obnos, který v těch dávných dobách představoval 445 znamenitých obědů, nebo osm set mírnějších večeří, nebo činži pro všechny tři skorem na půl roku. Spadly nám tři kameny ze srdcí. „A to je jen New York – s nepatrnou českou a slovenskou kolonií,“ jsme si libovali. „Co teprve Cleveland a Chicago! Máme aspoň na rok vystaráno a celou tu dobu budeme pilně studovat angličtinu, načež budeme hotovi dobýt Broadway…“

Naše příští krajanské vystoupení bylo asi o čtrnáct dní později v odlehlém newyorském předměstí Yonkers, kde byla početná slovenská osada. Představení se nekonalo, neboť se dostavil jen jeden, slovy: jeden divák, dej mu Pánbu věčnou slávu. Jak se říkávalo u staré české šmíry, v Yonkers té jarní neděle doslova „obecenstvo šlo na pivo“. A vzal nás s sebou. Aspoň hodinu, jak objednával další a další sklenice, nás

ujišťoval, že tuná sú ľudia zvyknutí – you know – prichádzať neskôr…have another beer…daj si pivo, bratko!“ Dnes je mi líto, že jsme mu v tom pustém, včerejšími vyhaslými doutníky páchnoucím sále s řadami vyrovnaných prázdných židlí na tanečním parketu, jak syrové denní světlo dopadalo na smutné pódium s pianem a na pulty bez not pro nepřítomný orkestr, se zamčenou basou v dřevěném pouzdře černém jako rakev, že jsme mu tam – sólo divákovi, obecenstvu, který přišel – nezahráli nejkrásnější představení své kariéry. Mělo nás to napadnout.

(V. Martinková, Český jazyk 1, 1995)

Ukázka 5.

Vypravování – Milan Kundera

Milan Kundera

Nesnesitelná lehkost bytí

(Úryvek z románu)

Zmocnila se jí zase nelogická naděje. Vstala a oblékla se. I zde na vesnici začínal její den tím, že šla do obchodu koupit mléko, chléb, rohlíky. Ale tentokrát, když vyzvala Karenina, aby šel s ní, sotva zvedl hlavu. To bylo poprvé, co se odmítl zúčastnit obřadu, který kdysi sám bezpodmínečně vyžadoval.

Šla tedy bez něho. „Kde je Karenin?“ ptala se prodavačka, která už měla pro něho přichystaný rohlík. Tentokrát si ho odnášela Tereza sama ve své tašce. Už ve dveřích ho vytáhla a ukazovala mu ho. Chtěla, aby si pro něho přišel. Ale on ležel a nehýbal se.

Tomáš viděl, jak je Tereza nešťastná. Vzal si rohlík sám do úst a postavil se proti Kareninovi na čtyři. Pak se k němu pomalu blížil.

Karenin se na něho díval, zdálo se, že mu zasvitl jakýsi záblesk zájmu v očích, ale nezvedal se. Tomáš přiblížil tvář těsně k jeho tlamě. Aniž pohnul tělem, pes vzal do huby část rohlíku, co trčela Tomášovi z úst. Pak Tomáš rohlík pustil, aby zůstal celý Kareninovi.

Tomáš, stále na čtyřech, couvl, přikrčil se a začal vrčet. Předstíral, že se chce o rohlík prát. V tu chvíli pes odpověděl pánovi svým vrčením. Konečně! To bylo to, na co čekali. Karenin má chuť si hrát! Karenin má ještě chuť žít!

To zavrčení bylo Kareninův úsměv a oni chtěli, aby ten úsměv trval co nejdéle. Proto se Tomáš k němu zase přiblížil po čtyřech a uchopil kus rohlíku, který psovi trčel

z tlamy. Jejich tváře byly těsně u sebe, Tomáš cítil vůni psího dechu a na tváři ho šimraly dlouhé chlupy, které Kareninovi rostly kolem čumáku. Pes ještě jednou zavrčel a trhl tlamou. Každému zůstala mezi zuby půlka rohlíku. Pak se Karenin dopustil známé chyby. Pustil svůj kus rohlíku a chtěl se zmocnit části, kterou měl v ústech jeho pán. Zapomněl jako vždycky, že Tomáš není pes a že má ruce. Tomáš nepustil rohlík z úst a zvedl ze země opuštěnou půlku.

„Tomáši," křičela Tereza, „přece mu nevezmeš rohlík!"

Tomáš pustil obě půlky na zem před Karenina, který první z nich rychle zhltl a°druhou dlouho okázale držel v tlamě, aby se chlubil před oběma manželi, že svůj spor vyhrál.

Dívali se na něho a znovu si říkali, že se Karenin usmívá a že dokud se usmívá, má pořád důvod žít, i když je odsouzen k smrti.

(V. Martinková, Český jazyk 1, 1995)

Vypravování – Ota Pavel

Ukázka 6

Ota Pavel

My tři kluci jsme do toho kraje za hrad Křivoklát ohromně rádi jezdili. Tenkrát jsem nevěděl proč, ale dnes to vím. Můj tatínek pochopil už tenkrát, že jednou můžu vidět bulváry Paříže a mrakodrapy New Yorku, ale už nikdy nebudu moci týdny bydlet v chalupě, kde voní v peci chleba a v máselnici se tluče máslo, protože u těch chalup budou jednou zastavovat embéčka, uvnitř budou blikat televizory, podají vám špatnou černou kávu a vybledlý chleba.

Kdysi tatínek hledal ten kraj po čuchu. Ve třicátých letech minul s naším osobním šoférem Tondou Valentou hrad Křivoklát a stoupal strašnými serpentinami dále na západ podél řeky Berounky, ve které tenkrát plavaly štiky jak krokodýlové a na mělčinách se v řasách převalovali tloušti a parmy jak polena.

(J. Kostečka, Český jazyk pro 4. ročník gymnázií, 2003)

<u>Úkol 3</u>: Napište krátké vypravování na téma z běžného života, např. *Můj nedělní den*. Pokuste se rovněž o napsání složitějšího vypravování s uměleckými prvky.

Nápověda: Postupujte podle instrukcí v kapitole *Vypravování*. Zvláštní pozornost věnujte kompozici a jazykovým prostředkům vypravování.

4. POPIS A CHARAKTERISTIKA

V této kapitole se naučíte:

- napsat popis prostý, popis odborný;
- napsat subjektivně zabarvený popis (líčení) a charakteristiku.

Klíčová slova kapitoly: ***popis prostý, popis odborný, subjektivně zabarvený popis (líčení), popis statický a dynamický, popis pracovního postupu (návod); charakteristika (charakteristika přímá, nepřímá); posudek, životopis.***

Čas potřebný pro prostudování kapitoly: 2,5 hodiny

Popis prostý

4.1 Popis prostý

- Úkolem popisu je podat **celkový obraz** popisovaného předmětu nebo jevu, vystihnout části předmětu, jejich vlastnosti i vzájemné vztahy.
- Podle toho, k jakému účelu a komu je popis určen, rozlišujeme **popis prostý** a°**popis odborný**. Mezi oběma typy popisu neexistuje ostrá hranice.
- **Popis prostý** usiluje o co největší **názornost; popis odborný** o co největší **přesnost.**
- Pro uměleckou literaturu je charakteristický **subjektivně zabarvený popis umělecký (líčení).**
- **Předmětem** popisu mohou být lidé, zvířata, věci a lidské i zvířecí činnosti a°přírodní děje.
- Podle typu popisovaného tématu rozlišujeme popis **statický,** např. popis předmětu (objektu), a popis **dynamický**, např. popis děje (nutno rozlišit od vypravování, popis pouze postihuje průběh děje, není komponován jako napínavý příběh od expozice přes kolizi k vyvrcholení), dále **popis pracovního postupu** (návod).
- Cílem popisu je umožnit čtenáři nebo posluchači, aby si o předmětu, ději nebo postupu dovedl udělat správnou představu po stránce vnější a vnitřní (účelovost, přednosti, nevýhody použití atd.).
- Popis bývá často doplňován **obrázky**, **schématy**, **přehledy** a **tabulkami**.

4.1.1 Kompozice popisu

- Kompozice je určena cílem popisu – **podat ucelený i přehledný obraz** částí i°vlastností popisovaného předmětu, nebo jednotlivých fází popisovaného děje.
- Při popisu je nutný **pořádek** při popisování jednotlivých prvků (jevů, dějových fází), např.:

a) postup odpovídající věcnému poznávání předmětu;
b) postup od celku k jednotlivým částem;
c) postup od nejdůležitějších částí k méně důležitým;
d) postup od nejzajímavějších částí k méně zajímavým;
e) postup na základě mechanického přístupu (např. od blízkého ke vzdálenému, zleva doprava, zprava doleva, shora dolů, zdola nahoru).

- Musíme dbát na to, aby výsledný popis působil **uceleně, přehledně**.
- Popis vychází ze **soustředěného pozorování** popisovaného předmětu (jevu, děje), **z určení částí**, jejich vlastností, z jejich **pojmenování** i z **logického seřazení** popisovaných částí.

4.1.2 Jazykové prostředky popisu

- Jazykové prostředky jsou určeny druhem popisu.
- Důležitý je slovník popisu – volba **vhodných výrazů**.
- Uplatňují se především **zájmena, podstatná jména** (v odborném popisu odborné názvy, termíny).
- **Vlastnosti** popisovaných předmětů i jejich částí vystihují **přídavná jména** (užití několikanásobných nebo postupně rozvíjejících přívlastků shodných i°neshodných).
- Klíčovou funkci mají i **příslovce místa** (příslovečné určení místa) u popisu statického a **příslovce času** u popisu dynamického.
- Přesnost popisu je zajištěna užitím **číslovek.**
- Slovesa ve statickém popisu ustupují do pozadí, převažuje **vyjadřování jmenné** (přísudek jmenný se sponou), v popisu dynamickém se užívá **sloves s plným dějovým významem** (ve spojení s podstatnými jmény plní důležitou roli).

4.2 Subjektivně zabarvený popis (líčení)

- Existují dva typy uměleckého popisu: **líčení** a **umělecká charakteristika**.
- Oba jsou založeny na popisném slohovém postupu.
- Mohou mít, stejně jako popis prostý a odborný, ráz **statický** nebo **dynamický**.
- Velmi často se ve stejném textu prolínají.
- Mezi dynamickým popisem a vyprávěním neexistuje zásadní rozdíl.
- **Líčení** je umělecký popis neživých předmětů a dějů. Jeho primární funkce je funkce **estetická**, jako u všech útvarů uměleckého stylu.
- Má specifickou funkci kompoziční – v epických žánrech bývá velmi často prostředkem **retardace** (zpomalení) děje. Retardaci způsobují např. vložené popisné pasáže do textu.
- Předmětem líčení může být např. vnější podoba literární postavy (její tváře chůze, oděv atd.), krajina, loď, dům, pokoj nebo předmět denní potřeby stejně jako bitva, běh koně nebo bouře.

4.2.1 Kompozice líčení

- Pro kompozice platí přibližně **stejné zásady** jako pro prostý nebo odborný popis.
- Přes všechnu subjektivnost uměleckého stylu směřují popisné části textu k **přehledné stavbě**. Existují ovšem i výjimky; záměrně chaotické řazení dílčích složek popisu pak vyjadřuje např. nějakou nepřehlednou situaci nebo pocit ztracenosti, zmatku v hlavách postav.
- Velmi účinným kompozičním postupem u líčení je střídání pohledů na **celek** i°**detail**.

4.2.2 Jazykové prostředky líčení

- Morfologické ani syntaktické prostředky líčení se výrazně neliší od jiných útvarů uměleckého stylu.
- V oblasti slovní zásoby ve ***statickém*** líčení převládají **přídavná jména** a°**příslovce místa**, v líčení ***dynamickém*** se navíc uplatňují **dějová slovesa**.
- Velmi často se objevují **obrazná přirovnání** a **metafory.**
- Správné líčení zasahuje všechny čtenářovy **smysly –** čtenář si předmět nebo situaci vybavuje nejen zrakově, ale i sluchově, hmatově, často i čichově.

4.3 Charakteristika

- Charakteristika je slohový útvar, kterým vystihujeme **povahu (charakter)** člověka nebo skupiny, zvířete, věci (převažuje-li hodnotící popis) atd.
- Od ostatních útvarů popisného slohu se liší tím, že nezachycuje jen vnější znaky, ale i **znaky vnitřní**, duševní vlastnosti – temperament, zájmy, nadání, schopnosti a povahové vlastnosti, které se projevují v jednání, ve vztahu k jiným lidem atd.
- Spokojí-li se autor pouze s vystižením **vnějších znaků**, podává ***popis osoby,*** zachytí-li to, co **osoba říká**, jak jedná, jde již o ***charakteristiku.***
- Vlastnosti můžeme pojmenovávat buď přímo – **charakteristika přímá**, nebo nepřímo – **charakteristika nepřímá** (činy příznačné pro charakterizovanou osobu, objevují se zde i prvky vypravování). Často se obě charakteristiky střídají, pojmenovávané vlastnosti se dokládají konkrétním jednáním nebo opačně.
- Při psaní charakteristiky se učíme hodnotit lidské jednání, vlastnosti lidí i sebe samého.
- Klíčovými slohovými útvary, kde se charakteristiky využívá, jsou **posudek** a°**životopis**.
- Zvláštní užití má charakteristika také v uměleckých dílech.

4.3.1 Kompozice charakteristiky

- Při zpracování charakteristiky podáváme nejprve ty údaje, jež jsou potřebné k první informaci, např. stáří osoby, její zaměstnání, celkový zevnějšek.
- Pak přecházíme k rysům povahy (kladným i záporným) – všímáme si temperamentu, nadání, schopností, vnějších projevů povahy (výraz obličeje, způsob jednání s lidmi, pohyby, gesta, způsob řeči, zvyky, oblékání), zájmů, vztahu k lidem (čestnost, pravdivost, spravedlivost, přívětivost, úcta k lidem, skromnost), vztahu k práci (svědomitost, ukázněnost, aktivita, energičnost atd.).
- V charakteristice se zabýváme těmi vlastnostmi, které jsou pro charakterizovanou osobu příznačné.

4.3.2 Jazykové prostředky charakteristiky

- V charakteristice se uplatňují především **přídavná jména**, **slovesa ve spojení s podstatnými jmény**, kterými se hodnotí lidské vlastnosti a jednání (vztah k lidem, zájmy i schopnosti, vztah k práci atd.).
- K vystižení vnějších znaků užíváme velmi často **přirovnání** (oči jako pomněnky, jako trnky; tváře jako růže, jako krev a mlíko; postava jako proutek, jako tyčka, jako kredenc atd.), k vystižení povahových rysů pak různá **rčení** (Je všemi mastmi mazaný. Do práce je jako drak.).
- Větná stavba je určena samotnou funkcí charakteristiky. Podle toho se užívají věty od jednoduchých se zhuštěnou stavbou (např. posudek) po složitou větnou stavbu (především tehdy, dokládáme-li vlastnosti konkrétními příklady jednání). V přímé charakteristice se velmi často užívá několikanásobných větných členů (hutnost vyjádření), v rozvinuté charakteristice bývají slova a věty často zabarveny emocionálně a mívají gradační stavbu.

Popis prostý

Popis prostý – Věra Martinková

Ukázka 7

I.

Příchod domů začíná tím, že vyndám z tašky klíče a vsunu příslušný klíč do zámku hlavních dveří domu. Po odemčení ho vyjmu a jdu chodbou k výtahu. Ten přivolám stlačením tlačítka. Když vyjedu do našeho patra, odemknu otočením klíče horní zámek na dveřích bytu. Po druhém otočení klíče v dolním zámku pootočím klíčem ještě trochu doleva a dveře otevřu. Před bytem si ještě očistím obuv o rohožku. Po vstupu a°zabouchnutí si odložím školní tašku, zuji si boty, které srovnám do botníku, a obuji si pantofle. Pak si sundám kabát a pověsím ho na věšák. Když toto učiním, odnesu aktovku do svého pokoje, kde se také převléknu do domácího oděvu, a šaty, ve kterých jsem byla ve škole, si složím a uklidím do skříně. Musím si ovšem také umýt ruce, protože si pak uvařím oběd a najím se. Po obědě si chvíli odpočinu nebo poklidím a°umyji nádobí a jdu se připravit do školy na druhý den.

(V. Martinková, Český jazyk 2, 1992)

Ukázka 8

Popis prostý - A. Seifertová

Naše náměstí

Nejstarší a nejzajímavější částí Chomutova je rozlehlé náměstí se třemi kostely ve středu města.

Pokud přijdete na náměstí z ulice Tábornické, upoutá vás nejdříve Morový sloup. Po levé straně stojí budova děkanství a hned vedle se tyčí městská věž, jež náleží ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie. Kostel je gotický a městská věž je přístupná a je z ní krásný výhled nejen na náměstí. Dále se rozkládá řada starších domů se zdobeným podloubím, pod kterými jsou nízké obchody s pěknými výlohami. Návštěvníky jistě upoutá sklípková klenba u domu č. 9, který je nejstarší. Podloubí uzavírá výstavný hotel Royal.

Druhá strana náměstí začíná kostelem sv. Ignáce, postaveným ve 2. polovině 17. století, který se v současné době opravuje a využívá jako hudební síň. Dále pokračují novější domy, v nichž jsou větší obchody a cestovní kancelář Firo-tour. Oddělena úzkou, ale rušnou ulicí je pak banka. Nejstarší kostel sv. Kateřiny je raně gotický, spojený s dřívější komendou, nyní radnicí s obřadní síní a muzeem. Za radnicí je pěkně udržovaný parčík s fontánou a lavičkami, kde si mohou občané i návštěvníci za pěkného dne odpočinout.

Celé náměstí má obdélníkovitý tvar, střed je vydlážděný a jsou na něm lavičky a°květinové mísy. Na horním i dolním konci náměstí zdobí záhony květin celý prostor. Nejvíce květin je kolem Morového sloupu. Věřím, že si uchovaných památek v centru města váží občané Chomutova i častí návštěvníci města a okolí.

(A. Seifertová, Tradiční sloh netradičně…)

Ukázka 9

Popis odborný – Jiří Kostečka

Konvalinka vonná (heslo v atlasu rostlin)

Vytrvalá bylina má rozvětvený plazivý a dosti tenký oddenek, z něhož vyrůstají každoročně 2 listy 10 až 20 cm vysoké, jež jsou elipsovité až elipsovitě kopinaté; jsou dlouze řapíkaté, živě zelené a naspodu obalené pochvovitými šupinami. Příjemně

vonné bílé květy jsou stopkaté a vyrůstají v řídkém hroznu na dosti dlouhém, přímém stvolu v paždí drobných listenů.

Okvětí je kulovitě zvonkovité, 5 až 9 mm dlouhé a se 6 krátkými, odstávajícími cípy, které jsou bílé nebo zřídkakdy velice slabě narůžovělé. Tyčinky jsou uzavřeny v okvětí; vyrůstají naspodu a jejich velmi krátké tlusté nitky, z poloviny přirostlé k okvětí a°v ostrém úhlu odstálé, nesou živě žluté prašné váčky.

Kulovitý semeník je složen ze 3 plodolistů a končí krátkou tlustou čnělkou. Po opálení se mění v kulovitou, živě červenou bobuli, která obsahuje 2 až 6 skoro kulatých modrých semen.

Kvete od května do června, na mnoha místech však vůbec nekvete nebo jen velmi spoře.

Roste hojně a pospolitě ve světlejších listnatých i jehličnatých lesích, v křovinách, v luzích i na horských loukách. Je rozšířená z nížiny až do subalpinského pásu v horách skoro v celé Evropě, v celé severní mírné Asii, kde sahá až do Japonska, a také v Severní Americe. Některé ostrovy v Baltském moři blízko švédského pobřeží jsou konvalinkou téměř porostlé. V době květu přenáší vítr rozkošnou vůni několik kilometrů daleko nad moře.

Konvalinka vonná je prastará léčivá rostlina. Je prudce jedovatá, neboť obsahuje jedy konvalarin, konvalamarin a majolin. Konvalamarin má dosti podobné účinky jako účinné léky náprstníku. Používá se v lécích proti nemocem srdečním, padoucnici aj. Květy naložené v octě nebo ve víně se používaly dříve jako lék k tišení bolesti v hlavě. Sušené natě, listů a květů možno však používat jen na lékařský předpis a pod lékařskou kontrolou.

(J. Kostečka, Český jazyk pro 3. ročník gymnázií, 2002)

Ukázka 10 - popis umělecký (líčení)

Popis umělecký - Věra Martinková

Je podzim odpoledne, ale slunce nesvítí, naopak obloha je šedivá jako kouř z továrního komína a schyluje se opět k dešti. Všude už je bláto, a tak já, i když to nemám do školy daleko, jsem samé bahno. Rychle otevřu hlavní dveře domu, neboť již začaly padat kapky, věštící prudký déšť. Protože výtah je až ve dvanáctém poschodí, jdu do našeho patra po schodech. Již stojím přede dveřmi, ale jako vždy nemohu najít

klíče od bytu. Po dlouhém hledání jsem je našla, ale zhaslo světlo a já musím pro změnu hledat vypínač. Když i toto překonám, odemknu a spěšně vklouznu domů, aby mi neutekl můj půlnoční kocour, který je černý jako uhel, takže by se mi těžko hledal, kdyby opět zhaslo světlo. Kocourek mi sice nevyběhl, jenže jsem zapomněla, že venku každou chvíli prší a podle toho to venku vypadá, ale bylo pozdě. Hnědá šlápota již „sedí“ na koberci jako kaňka v sešitě prvňáčka. Nedá se nic dělat, přezula jsem se, svlékla si kabát, pokropený prvními kapkami odpoledního deště, a pověsila ho na věšák. Po kradmém pohledu na otisk mé boty jsem vzala školní tašku a odnesla ji do svého pokoje, který potřeboval po ranním spěchu poklidit. Svlékla jsem ze sebe šaty, které jsem měla ve škole, a vzala si pohodlný domácí oděv. Pak jsem si umyla ruce a°pustila se do vaření oběda. Ten jsem skoro jako vždy připálila, ale protože to bylo mé „dílo“, tak mi chutnal. Po obědě jsem umyla nádobí od snídaně a vrhla jsem se na suchou šlápotu. Po úmorném kartáčování jsem přece zvítězila a má „nepřítelkyně“ nenávratně zmizela. Po tomto boji jsem se vrhla do boje s učením a přípravou na následující den. Jaký tento zápas měl výsledek, posoudí příští den profesoři.

(V. Martinková, Český jazyk 2, 1992)

Popis umělecký - Jiří Kostečka

Ukázka 11 - popis umělecký (líčení)

Bitva na Moravském poli! Jedna z nejtragičtějších v našich národních dějinách. Co o°ní víme? Velice mnoho, a přitom fakticky nic. Většina tradovaných informací představuje pozdní a toliko fantazií přibásněné detaily. Jakmile se přidržíme hodnověrných faktů, zbude jen mračno prachu, zvířené kopyty tisíců koní.

Fakta. Boj se odehrál ve šťastný den Rudolfa Habsburského – v pátek. Ještě po čtyřiceti letech to věděl Dalimil. Tak hluboko se tragédie vepsala lidem do paměti. Šlo o prudkou srážku jezdectva. Pěchota prakticky do bitvy nezasáhla. Nebyl čas. Řež začala v „pozdním dopoledni“, říkají prameny. Tedy sotva dřív než po desáté. A°v poledne či o chvíli později bylo po všem. První zaútočil Rudolf. Na levé křídlo českých šiků se obchvatem obořila lehká uherská jízda tvořená polodivokými Kumány. Přemysl odpověděl čelným útokem elitní zbraně nejtěžšího kalibru, tzv. chráněných koní. Zatímco Uhři vnesli do zadních vojů zmatek, protiútok těžkooděnců po počátečním překvapivém průlomu uvízl. Strhla se lítá řež muže proti muži. V jejím průběhu, neznámo v které chvíli a za jakých okolností, zahynul Přemysl Otakar II. Češi

zakolísali, pak couvli, a to se stalo signálem k panice. Oddíly, které ještě ani nezdvihly zbraň, se lavinovitě daly na ustrašený útěk. Teprve ten přinesl masové ztráty. Neboť prchající jednotky zahnal nepřítel do rozbahněných vod Moravy a nešanoval nikoho. Stovky vojáků byly pobity, stovky utonuly. Či tisíce? Nevíme.

Zato víme, co následovalo. Přišlo přehořkých pět let, poměrně krátké, o to však drastičtější údobí, které dodnes tkví v národním povědomí ztotožněno s ponuře symbolickým pojmem Braniboři v Čechách.

(J. Kostečka, Český jazyk pro 4. ročník gymnázií, 2003)

Úkol 4: Popište předmět každodenní potřeby, výběr záleží na každém z Vás. Poté se pokuste rovněž o popis odborný – dbejte např. na správné technologické, metodologické postupy. Popis odborný vyžaduje Vaši **odbornou erudovanost a°přesnost!**

Nápověda: Držte se teoretického přehledu a instrukcí uvedených v kapitole *Popis a°charakteristika*. Věnujte se důsledně kompozici a jazykovým prostředkům popisu.

Charakteristika – Eva Kantůrková

Ukázka 12 - charakteristika

Eva Kantůrková

Anča

Co měla krásného – hlavu. Černé, silné, husté vlasy, velké tmavé oči s dlouhými řasami, výrazné a v pěkné křivce kreslené obočí, ušlechtile vyklenutý nevelký orlí nos, neustupující pevná brada. Moci chodit jenom s hlavou, byla by Anča krasavice. Ostatní tělo měla nepřirozeně nedovyvinuté, buď jako by zpožděné dětské, anebo předčasně stařecké. Spadlá ramena a soudkovité břicho. Připomínala obrovitou kapku, jež není s to utrhnout se a ukápnout. Nebyla to otylost, to si jen příroda tak divně s Ančou zahrála. K nesouměrnému tělu měla Anča poměrně krátké ruce a krátké nohy, ruce měly maličké dlaně a dětské prstíky. Úsudek měla vlastní, byl bystrý, i když z hlediska obecné zvyklosti mohl být považován za hloupý a rozhodně za výstřední. Byla osobitá. Doplácela na svou svébytnost a vždy na ni bude doplácet. Ve škole valné úspěchy

neměla, byla přesto velmi nadaná. Jen jak barvitě, živě uměla vyprávět! Když Anča pohlédla na člověka, věděla o něm své. Rozhodně měla vlastní představu o°správnostech a nesprávnostech světa, nebála se ji mít! Zvláštnosti povahy a duše nesla stejně jako svou podivnou fyzickou podobu se samozřejmostí.

(I. Helclová, Slohová cvičení…,1999)

Charakteristika – Karel Čapek

Ukázka 13 - charakteristika

Karel Čapek o Fráňovi Šrámkovi

Je velmi mnoho lidí, kteří nikdy nepotkali básníka Fráňu Šrámka, ačkoli by o to velmi stáli. Je to částečně jeho vina, neboť se lidem vyhýbá plaše a tvrdohlavě. Vyskytuje se opravdu velice vzácně, ale přesto existuje. Chcete-li ho potkat, najdete ho celého v jeho básních a knihách i s jeho modrýma pronikavýma očima a něžným srdcem, i s jeho přírodou, jeho steskem, jeho rytířstvím, láskou a jizvami.

Jaký tedy vlastně je? Je pomenší, sporý a v tváři nakrabacený, ale ani byste mu nehádali padesátku. Dívá se do světa tak modře jak málokdo, má nervózní rty chlapecké mladosti a figuru drobného, ale tuhého zápasníka. A nos, který vypadá, jako by pořád větřil všechny vůně polí, léta a života. Šrámek je brunátný, svalnatý a rovný. Hned na něm poznáte starého vojáka a dobrého chodce, provátého větrem a sluncem. Už zevně je takový, jaký je. Drsný a nesmírně citlivý. Celý nějak tvrdě zaťatý a přitom vibrující jako napjatá struna.

Fráňa Šrámek o sobě nikdy nemluví, i kdybyste to z něho páčili. Vždycky ucukne, když se řeč stočí na něho. A tak jsme si prostě odvykli trápit ho zájmem o jeho osobu.

Je neúnavný tulák. Toulá se tím rozlehlým světem, oči všude, nos větřící, panáček čistý jako ze škatulky. Potlouká se nejraději sám, kam ho táhnou oči, šťasten, a celý rozevlátý jako plaché lesní zvíře, které se dostalo z klece do lesů a luk. A to je ten pravý Šrámek. Léto kolem hlavy, písnička na rozechvělých rtech a dokola nejčeštější domácí kraj, svět rytířský a selský, milostná údolí a otevřená pole vonící senem a°úrodou. A tady ve šťastné potulce brouká svou tesknou a zjihlou melodii sporý a°nakrabacený muž.

(I. Helclová, Slohová cvičení…,1999)

Ukázka 14 - charakteristika

Jiří Voskovec

Mandarín s malýma očima

Poprvé jsem ho spatřil, když mu bylo sedm let. Tenkrát to byl bledý chlapeček s nápadně malýma očima. Ve škole mu říkali Číňan. Dnes je to masivní muž v nejlepších letech. Je stejně starý jako já – tak to bych prosil, že jsou to nejlepší léta. Od našeho prvního setkání podstatně vyrostl, jen oči zůstaly stejně malé.

Odvažuji se tvrdit, že jsou to nejmenší oči světa, do kterých se nejvíc vejde. Nevím přesně, jak je to s těmi mandaríny, možná, že někde žije mandarín, který má ještě menší oči než můj přítel, ale jedním jsem si jist: Nikde na světě není mandarína zvědavějšího. Malým očím mého přítele zatím, pokud vím, neušlo nic z toho, na čem spočinuly. A°spočívají ustavičně na čemkoli: na křivkách dýmek ve výlohách trafik i dívek jdoucích kolem trafiky, na kterékoli stránce, kterýchkoli novin, kteréhokoli jazyka, na zatáčkách silnic kterékoli země, na zaprášených římsách neobydlených domů, na zubech bližních právě tak jako na lesní tůni, na nejsoukromějších záhybech lidských duší právě tak jako na psím čumáku.

Cokoli zjistí, ihned oznámí. A nemine dne, aby něco nezjistil. Když mi začaly padat vlasy, byl můj přítel první, kdo mi to potvrdil. Sotva jsem si toho sám všimnul – a°snažil se namluvit si, že je to zdání - , jednoho dne malé oči mého přítele mi spočinuly na lebce, velmi krátce zasvítily jako pokaždé, když zaznamenají jakoukoli novinku, a mandarín řekl: „Člověče, ty nám plešatíš!“ A řekl to radostně, na to se přesně pamatuji. Ne že by byl škodolibý – avšak radost, kterou mu způsobuje každý objev, je tak bezmezná, že nezná překážek.

(I. Helclová, Slohová cvičení…,1999)

<u>Úkol 5:</u>

1. Napište slohovou práci, v níž se pokusíte o subjektivně zabarvený popis (líčení), např. na téma *Místo, kam se rád vracím; Místo, které je mým domovem….*
2. Napište krátkou charakteristiku na téma např. *Moje oblíbená literární postava, Můj oblíbený učitel…*

<u>Nápověda:</u> Řešení, jak správně tyto slohové útvary napsat, najdete v podkapitolách *Subjektivně zabarvený popis (líčení)* a *Charakteristika.*

5. PUBLICISTICKÝ STYL

V této kapitole se naučíte:

psát fejeton a reportáž.

Klíčová slova kapitoly: ***fejeton, reportáž; pointa (obsahové vyvrcholení), řízený rozhovor (interview), náhodný hovor, zvuková kulisa.***

Čas potřebný pro prostudování kapitoly: 2 hodiny

5.1 Fejeton

Fejeton

- Fejeton je krátký publicistický útvar, za jehož **vtipnou formou** i zdánlivě odlehčeným obsahem se často skrývá poukázání na **aktuální problém** obecnějšího rázu.
- Základem fejetonu bývá vyprávěcí slohový postup, který se kombinuje s postupem úvahovým i popisným.
- V dnešní době se zdůrazňuje zejména **oddychová**, zábavná funkce fejetonu.
- U nás prosluli jako výborní fejetonisté Jan Neruda, Karel Čapek, ve 2. polovině 20. století především Ludvík Vaculík a Rudolf Křesťan.

5.1.1 Kompozice fejetonu

- ***Název fejetonu –*** titul je velmi důležitou součástí každého publicistického textu. U fejetonu by měl být název dostatečně poutavý, aniž by při tom příliš prozrazoval předem.
- ***Začátek textu*** – fejeton postrádá obvykle typický úvod do problematiky. Začátek musí být co nejpoutavější, neboť v něm se rozhoduje, zda téma i styl zaujmou čtenáře natolik, že bude pokračovat v četbě. Konkrétní postupy jsou velmi pestré:

1) věta tázací: *Odkud se vlastně berou kroupy?*
2) jednověté předeslání tématu: *Výtah je ze všech dopravních prostředků ten nejroztodivnější.*
3) přímá řeč, dialog: *„Jak jste se jmenoval za svobodna?“ zeptala se slečna, která seděla za stolem v pojišťovně a dívala se do mé karty. „Stejně,“ odpovídám.*
4) slovní hříčka: *Někdo ve volném čase vytáčí valčík, on vytáčí telefonní čísla.*
5) skok ihned doprostřed děje: *Nejprve jsem ji zaslechl z rohu pokoje.*

6) vyvolání pocitu zvědavosti utajováním klíčového slova: *Bylo mi šestnáct, když mě s ní seznámil můj přející strýc. Přišel k nám domů a prohlásil, že je pro mě. Potutelně mrkl: „Jen jedna v životě je první.“* (jedná se o kravatu).

- ***Další rozvoj textu*** – kompozice fejetonu není vázána žádnými pevnými pravidly. Tento slohový útvar je půvabný právě tím, jak silně uvolňuje prostor pro maximální tvůrčí svobodu, fantazii, vtip a kreativitu pisatele. Přesto můžeme uvést čtyři postupy, které se ve fejetonech často objevují:

1) opakování motivů nebo slovních obratů, které dávají textu soudržnost;
2) vložení krátkého příběhu nebo přímé řeči do úvahového postupu;
3) prokládání hlavního tématu krátkými odbočkami, které vytvářejí napětí;
4) udržování kontaktu se čtenářem.

- ***Závěr*** – fejeton je vždy ukončen **pointou** – tj. ***obsahovým vyvrcholením***, ozřejměním důvodu, proč byl vůbec napsán. Pointa bývá překvapivá i nečekaná, často paradoxní. Někdy právě až tento závěr odkryje ono zobecnění, které se u°tohoto slohového útvaru očekává, ba dokonce vyžaduje.

Charakteristickým dílčím kompozičním postupem fejetonu je rozčlenění několika kratších vět do samostatných odstavců, čímž se textu dodá na intenzitě.

5.1.2 Jazykové prostředky fejetonu

- Hojné slovní hříčky, hledání nečekaných souvislostí (např. *Když už mě omyl stál korunu, tak bych se vás na něco zeptal. Můj kámen úrazu nebyl zimní, ale ledvinový.)*
- Metafory (*Sifonové bombičky bydlí po deseti. Tulí se k sobě.)*
- Kontrast slovní zásoby neutrální až knižní s hovorovou až obecně českou.
- Větná stavba fejetonu odpovídá větné skladbě publicistického stylu. Velmi frekventované syntaktické jazykové prostředky u fejetonu jsou tyto: tázací věty, přímá řeč, dialogy, krátké rytmické věty, často jednočlenné.

Ukázka 15 **- publicistický styl – fejeton**

Fejeton – Rudolf Křesťan

Rudolf Křesťan

Čudlík

Určitě nejsem sám, kdo neví, co to přesně je – čudlík. Případně čudlik nebo čudl. Když mi ale někdo řekne, abych „zmáčknul tam ten čudlík“, zvládnu úkol poměrně

spolehlivě. Doberu se cíle. Nevím sice, co to vlastně čudlík je, nicméně jej nezaměním za jiný předmět.

Čudlíky jsou značně různorodé. Vyskytují se nejen jako nedílná součást různých mechanismů, strojů a přístrojů, ale obklopují nás všude. Bývají vyrobeny z rozličných materiálů. S jejich výskytem se obeznamují už děti, když do čudlíku foukají, aby vytvarovaly nafukovací hračku. Čudlík ovšem není jen čímsi na způsob ventilku. Bere na sebe steré podoby. Může být tlačítkem, tahátkem, zdvihákem a vůbec udělátkem.

Široký význam tohoto slova přivedl do úzkých jazykovědce. Dosud nebyli schopni sestavit jeho definici. Jak jinak si vysvětlit politováníhodnou skutečnost, že ve slovníku spisovného jazyka se čudlík nevyskytuje? Přitom každý z jazykovědců, pokud jezdí autem, by zle nadával, kdyby mu za jízdy vypadl nějaký důležitý čudlík z motoru stejným způsobem, jakým čudlík vypadl ze slovníku.

Pokud jsem při listování zmíněným slovníkem byl ochoten přimhouřit oko nad zjištěním, že čudlík není doma prorokem, pak u našich slovníků cizojazyčných pokládám absenci tohoto slova za neodpustitelnou. Jak chceme všestranně uspokojovat zahraniční hosty? Při neznalosti patřičného slova v cizím jazyce není potom nikdo schopen takového turistu upozornit v jeho mateřštině, že okno v hotelu se otevírá tímto čudlíkem. Že tamtím čudlíkem se ovládají žaluzie. Ale televizor v rohu pokoje že se spouští tímto čudlíkem a vypíná se čudlíkem vedlejším. Domnívám se, že význam čudlíků podceňujeme. Přitom jsou typickým produktem technického věku. Setkáváme se s nimi na každém kroku. Zvláště mě udivuje, že je přehlížejí i umělci, o nichž se obvykle soudí, že jsou lidmi vnímavými. Ale zátiší s čudlíkem zatím nikdo nenamaloval.

Taky se divím, že tak rozmanité a přitom cenově nenáročné předměty, jakými čudlíky bezesporu jsou, nezačal nikdo systematicky sbírat. Dobře uspořádaná sbírka by mohla být neobyčejně poučná. Čudlíky z ponorek, z elektrických holicích strojků, ze samovazačů, z kosmických lodí, z přenosných psacích strojů, z dámských pistolí a°z kráčejících rypadel by skýtaly podívanou značně komplexní, neboť 20. století a°čudlíky se vzájemně prostupují.

Pravím, že čudlíkům jsme dlužni. Naše pozornost vůči nim je v plenkách. Vše by se mělo napravit nejprve sestavením tolik potřebné definice. Abychom měli jasno, co je a°co není čudlík. Zatím žijeme v nevědomosti. Létající talíře, o jejichž jsoucnosti pochybuje spousta lidí, jsou každopádně definovány přesněji než čudlíky, jejichž existence je nabíledni.

(J. Kostečka, Český jazyk pro 2. ročník gymnázií, 2001)

Fejeton – Jan Neruda

Ukázka 16 - publicistický styl – fejeton

Jan Neruda

Fejeton o fejetonu

Klobouk dolů! Mluvím o největším pánu v žurnalistice, o jediném žurnalistovi, který hrdě odhodí všechno „my“, když mluví, a přímo řekne „já“.

Je-li časopis švarným junákem, je fejeton kytkou na jeho klobouku – kytka po kytce vadne, junák zůstává junákem a denně nastrčí kytku novou. Již z toho je vidno, jak „květnatý“ musí být ten, který kytky ty všechny dodává: květnatější než celá lučina, a°někdy nestačí ani ta a fejetonista musí užít pařenišť, skleníků, nebo i – vypůjčit si něco od souseda.

Ale těžké postavení má pan fejetonista, to mu musím sám dosvědčit! Měl-li bůh Janus dva obličeje pro celý „věčný“ život svůj, musí jich mít fejetonista do jediného roku alespoň sto a každý jiný. Jednou nadšený, podruhé uslzený, potřetí dětinský, počtvrté mudrcký, popáté skotačivý atd. On musí *bavit,* ať již baví pravdou nebo žertem. Ale je-li opravdový, řeknou mu, že nemá vtipu, je-li žertovný, řeknou, že ze všeho jen si ztropí smích – *všem* nevyhoví nikdy. A to je to nejhezčí u něho, že si z toho nic nedělá. On musí být básníkem, filozofem, učencem, humoristou, kritikem, mužem plným citů, mužem zas skalného srdce, ale ze všeho toho smí mít zas jen tak ždibek, aby nenudil, aby nebyl jednotvárný a co jiného mu často ještě vytýkají. Fejetonista musí být sám mozaikou jako jeho fejeton.

Především musí mít nesmírný pojem o vlastní hodnotě, řekněme hned o vlastní své vznešenosti. Pak má ihned omluvu, když se všemu směje – proč je všechno na světě tak malé vedle něho!

On může sice někdy, ze zvláštní milosti, uznat i náhledy jiných lidí, *ale* nesmírně by si ublížil, kdyby pak nepřidal ihned slůvko „ale“. Vždyť je názor jeho světový, obrovský, - smrtelník obyčejný není snad ani s to vyhovět požadavkům toho jeho názoru! Náhled, že on, fejetonista, je mužem rozhodně velkým, musí také čtoucímu lidstvu vtloukat ve dne v noci, sic mu to na mou věru nikdo neuvěří. Kdykoli řádku napíše, musí nějak obratně nevědomému čtenáři dát na srozuměnou, že ta řádka je

vskutku výborná. A řekne-li někdo, že to neskromnost, musí být fejetonista nesmírně udiven a odmrštit drzého mluvku skromným poukázáním k tomu, že je vůbec nanejvýš spravedlivý, najde-li někdo něco výborného, že to vždycky upřímně uzná, a dělá-li sám pánbůh sobě reklamu na každé stránce bible, proč by on sobě neřekl na každé řádce svého fejetonu: „Vidím, že je to dobré!“….

Do oboru fejetonisty spadá celý svět. On má právo hubovat se s pánembohem, proč se ho nezeptal o radu, když tvořil člověka, a dokáže mu zrovna hravě, že lidé, tak jak jsou, jsou většinou ničemové, nehodící se ani pro fejeton. On může poslat čtvrtou božskou osobu z Říma na Maltu, kdy se mu zlíbí. On může rozřešit všechny otázky rakouské nesmírně lehce….On může Němce chválit, aniž by je tím urazil, a může Čechy hanět, aniž by se ve Vídni pro to zlobili. On může psát nejen o lidech, nýbrž iºoºvěcech, o nových obrazech, o nových původních dramatech, a čím horší takové drama je, tím větší může mít z něho radost. …On může dělat vtipy na každého, a když si to ten každý nenechá líbit, může fejetonista v noci chodit domů se silnou holí. Aºkdyž celý týden není v novinách nic než samé „Prohlášen za blbého“ a samá „Konfiskace“, může si fejetonista vylítnout o dvě stě let dál a popsat, jaký svět bude pak. Ano, on může psát i o nejvyšším, nejkrásnějším na světě, o fejetonu samém – ale pak ať je obratný jako já, ať mluví co chce, neřekne ale vlastně nic. Kvůli tomu, aby se řemeslo nezkazilo.

(V. Kovářík, Kytka za kloboukem Jana Nerudy, 1977)

Fejeton – Ludvík Vaculík

Ukázka 17 **- publicistický styl – fejeton**

Ludvík Vaculík

Srpnový únor

Izabela z Francie našla sníh v Jizerských horách, takže se aspoň prošla na běžkách aºholčičky se poválely ve sněhu dost. V Praze pobyly jen tři dni, což bylo na mě akorát. Jsou totiž holčičky vedeny k západní demokracii, kde je dokonce harant rovnoprávný s rodiči. Zatínal jsem vlídně zuby, protože kde výchovou prosákla dobrá a milá povaha dětí, šlo to. Ale jejich matka Izabela, mírná, decentní a skromná žena, mě nevědomky aºbez viny ponižovala. Musela si tu vyměnit dost peněz, chtěla za ně tedy něco koupit: sobě, dětem a Martinovi; například pěknou drahou aktovku. Za celý den chodění nic

vhodného neuviděla. Mně to neřekla, jen Martě, která ji provázela, pravila: „Kdo ty ošklivé věci v tom ohromném množství vůbec kupuje?“ Jen kdo musí, jen kdo musí, odpověděl bych. Dále prý řekla, mně zase ne, jak je tu všude špinavo a nezdvořilo.

Mně to neřekla, což je dobře, protože neumím vůbec francouzsky a ani jeden z nás neumí dost anglicky, abych jí vysvětlil, jaká je to urážka pro celý národ, žít jen podle cizího povolení a mít i v jeho mezích nad sebou lidi, kteří většinou jsou podprůměrem národa v inteligenci, výchově, vzdělání i v charakteru. A když to trvá už….Kolik že to střílejí oslavných z děla salv?

Posledního dne jsem je zavedl na Vyšehrad: Horymír, Šemík. Holčičky to zajímalo, starší hned lezla až na tu zeď nad skálou, maminka ji napomenula, marně, sundala ji, aºholčička proti ní zvedla ruku. To jsem už nevydržel a zřezal ji. Zato je u nás přísno. Můžete to všude říkat.

(L. Lederbuchová, Průvodce literárním dílem…, 2002)

Úkol 6: Napište fejeton o aktuálním dění ve Vašem městě či obci, popř. o aktuálním společenském nebo politickém životě.

Nápověda: Při psaní fejetonu se držte pokynů rozepsaných v podkapitole *Fejeton* Zvýšenou pozornost věnujte kompozici a jazykovým prostředkům fejetonu! Fejeton není prosté vyprávění!

Reportáž

5.2 Publicistický styl - reportáž

- **Středně dlouhý** až **dlouhý útvar** na pomezí publicistického a uměleckého stylu. Jejím cílem je seznámit adresáta s reáliemi určité oblasti.
- **Náměty** jsou neomezené – politická událost, kulturní akce, výprava po stopách historie i kultury, příroda, cestování.
- Čtenáři vyžadují poutavé, dynamické zpracování reportáže.
- Základem reportáže je statický nebo dynamický **popis**; popisujeme prostředí, ve kterém se vyskytujeme, osoby, s nimiž jsme navázali kontakt, předměty, které na nás zapůsobily.
- Chceme-li čtenáři prostředí a celkovou atmosféru přiblížit, pak nejčastěji popisujeme všechno v **pohybu**.
- Děj zachytíme v **přítomném čase**, navodíme dojem, že čtenář je s námi, pozoruje vše vlastníma očima. Prostředí vnímáme velmi podrobně, případně

charakterizujeme, což znamená, že zdůrazníme jistou specifičnost, nezvyklost a°nápadnost, tedy něco, co jinde v takové míře nenajdeme.

- Uvádíme jednak **přesná fakta**, data, jména i povolání osob, označení míst atd., jednak používáme výrazů nepřímých, obrazných, čímž reportáž ozvláštňujeme. Tyto prostředky staví reportáž do těsné blízkosti uměleckého stylu.
- V reportáži můžeme použít rovněž **řízený rozhovor** (interview), můžeme ji prokládat útržky **náhodného hovoru**.
- Zachytíme všechno, co vidíme a slyšíme, to, čemu říkáme **zvuková kulisa**.

Ukázka 18 - reportáž

Reportáž – Richard Halliburton

Richard Halliburton

Kouzelné kameny angkorské

V Káhiře jsem se seznámil s Angličanem, který byl v Angkoru. Mluvil o tom s posvátnou hrůzou, jako by to byl nadlidský zážitek. V Indii jsem znova a znova slýchal toto jméno ve spojení se superlativy, jež se týkaly jeho obludné velikosti a°překrásných podrobností, ale vždycky v obalu pověstí a temných dohadů. Nikdo jej neviděl – a každý tvrdil, že je to zázrak; Angkor – šepot byl stále hlasitější, čím dále na východ, Angkor – pověsti o jeho domnělých krásách mi hučely v uších v Bangkoku. ANGKOR – řvaly na mě teď vítr, džungle i ohromný šedý mrak, když jsem spěchal z bungalovu k divu vzdálenému půldruhého kilometru. Zde je vrchol dovednosti, koruna lidského snažení. Zde je Angkor, první div světa a největší tajemství v dějinách. Džungle, džungle zaplavovala zemi na kilometry daleko po obou stranách, černošedá, všestravující – a z ní se zčistajasna, až to nebylo k uvěření, tyčil obrovitý kouzelný chrám. Vrstva na vrstvě valounovitého kamene, lány reliéfů, sta jemně vykroužených oken, kilometry galérií, ohromné krajkové věže – všechno mohutné, krásné a pusté nad pomyšlení.

Angkor, který bohové postavili v bájné zaniklé říši, předčí mohutností svých rozměrů, uměleckým provedením, neposkvrněností, velkolepostí všecko, co kdy spatřily Řecko, Řím nebo Egypt. Kam se poděly titáni, kteří kupili tyto kameny na sebe a zaplavili je neuvěřitelně bohatými reliéfy? To nikdo neví. Protože lepšího jména neznají, nazývají dějiny tajuplnou rasu, která tu kdysi žila, Khmery. Jejich říše prý vznikla ve čtvrtém století a zanikla ve dvanáctém. Teprve v roce 1857 si proklestil

cestu k tomuto místu mílemi džungle jistý Francouz. Poháněla ho bájná legenda, že prý andělé zbudovali chrám u tehdejší jihovýchodní hranice Siamu.

Chrám má podobu pagody, jejíchž pět dutých, nad sebou postavených čtverců do sebe navzájem zapadá. Každý roh dvou posledních teras zdobí umělecky provedená věž, na jejímž celém povrchu jsou vytesáni sedmihlaví brejlovci, medailony, božstva, průvody tanečníků. Sám jsem se blížil ke vstupní bráně po čtyři sta metrů dlouhém kamenném viaduktu, širokém třináct metrů, který vede přes bývalé jezero. Z dálky se Angkor se svými vzestupnými řadami ochozů, ozdobených sloupořadími, se svými sty umně zamřížovaných oken, se svým labyrintem střech, schodů, kopulí a věží podobá spíše zjevení než skutečnosti. Egypťané by byli dovedli postavit tuto ohromnou haldu kamení, ale pouze Khmerové byli schopni vytvořit tesané ozdoby. Každou píď překrásně vypracované stavby pokrývají jemně cizelované okrasy. Zdi i dveře hýří králi i brejlovci, úsměvnými božstvy a tančícími postavami. Z četných angkorských divů je podivu nejhodnější basreliéf, který se bez přerušení táhne na kilometr kolem druhé terasy. Člověk může strávit před tímto velikým kamenným obrazem celé týdny, a přece jej celý neuvidí. Vždyť je tu vytesáno plných padesát tisíc postav v tak nerozpletitelné změti, až se člověku nad tím hlava točí. Jedno vojsko se vrhá na druhé v strašlivém náporu. Lidé se kupí jeden na druhého, bojují v hloučcích, ve dvojicích, se zaťatými zuby, v smrtelných úzkostech, zuřivě, zoufale, vítězoslavně. Šípy a oštěpy létají hustě aºrychle, důstojníci pobízejí své oddíly, trubači troubí k útoku, koně i sloni se vzpínají aºchvějí rozčilením.

Trhl jsem sebou – jaká žlutá skvrna se to míhá jako ohromný motýl v záblesku vzdáleného slunečního světla? Spěchal jsem to vyzkoumat a shledal jsem, že je to buddhistický kněz ve své narcisově zbarvené říze, který se tu potuluje stejně jako já nekonečnými chodbami.

Angkor Vat je vlastně jenom největší a nejlépe zachovalá stavba z celé řady velkolepých pískovcových budov, které kdysi tvořily město Angkor Thom. Ze zbývajících staveb je kapitolou pro sebe chrám Bayon. Zkomolen, ztroskotán, zarostlý spletí stromů a popínavých rostlin, je to stále ještě nejpůvodnější a nejfantastičtější chrám na světě.

Zvolna a s údivem jsem prolézal těmito bájnými zříceninami. Slunce zapadlo za vrcholky stromů na západě, a než jsem si uvědomil, že je už večer, obklopil mě soumrak.

Ptáci zmlkli; i nejslabší větřík jako by zatajil dech. Ani cvrček neporušil příkrov ticha, jež halilo tuto mohutnou mrtvolu. Ze stínů vylézaly smrt a zmar, aby se zmocnily města, jakmile slunce zajde; kolem mne, jak jsem tu kráčel a snil v houstnoucím šeru, poletovali duchové.

(J. Kostečka, Český jazyk pro 2. ročník gymnázií, 2001)

Ukázka 19 - **reportáž**

Jaromír Slomek

Stužky, prýmky

Už cesta do Krnova byla zajímavá. Počasí se shovívavě umoudřilo, sluníčko jemně dráždilo oči, vzduch se vyčistil. Na stráni se pásly krávy…

Lešení sevřelo budovu ze všech stran do citového objetí, pozor na trubky, na hlavu, na vrátnici. Vpřed! Lehký průmysl a nelehká práce. První hala je plná strojů, které potí olej. Tisíce jehliček v pohybu. Nitě a vlákna, nekonečné stužky, tkaničky, prýmky a°kalouny…Poslední hala je nová, zvýšil se strop a snížil se hluk. Vzduch je prosycen pachem mýdla, barev, škrobu, oleje a potu. Všude je však čisto, v moderních strojích bublá barva.

…“Dostali jste v poslední době nějakou zajímavou zakázku ze zahraničí?“ zeptal jsem se vedoucího provozu. „Ano, například přes naše pingpongové síťky létají celuloidové míčky v Americe i v Asii.“

Opustili jsme budovu. Ze dvora právě vyjíždělo plné nákladní auto. Kam jedete, stužky? Ozdobíte svět? Šťastnou cestu!

(Z. Hlavsa a kol., Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol…, 1998)

Ukázka 20 - **reportáž**

Alice Jedličková – Josková

Růže pro Javoříčko

Reportáž –
A. Jedličková - Josková

Tiché šumění deště. Na nádherných poupatech kytice ulpívají dešťové kapky a°stékají jako slzy po stoncích chvějících se růží. Růže kladené k pomníku. K pomníku těch, kteří zemřeli na prazích svých domovů ve chvíli, kdy temná, potrhaná křídla hrůz

fašismu, vznášející se nad hlavami lidí, byla již téměř stržena k zemi a do žil se jako jasný, živý proud vlévala naděje na svobodu, mír – naděje na život. Těch 38 javořičských mužů, starců i chlapců zahynulo jako hrdinové – ač beze zbraně a na místě na hony vzdáleném bojišti, kde zuřila bitevní vřava a umírali stateční. Jsou mrtvi…Nezapomene ten, kdo zůstal člověkem.

(Z. Hlavsa a kol., Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol…, 1998)

Úkol 7: Napište reportáž z Vaší nedávné dovolené v zahraničí, popř. v tuzemsku: Můžete se pokusit o napsání fiktivní reportáže o Vaší cestě vysněnou zemí.

Řešení: reportáž musí být poutavá, musí něčím zaujmout. Proto dbejte na správnou volbu jazykových prostředků a na další náležitosti uvedené v podkapitole *Reportáž.*

Průvodce
Už víte, v čem se liší fejeton od reportáže? Zkuste si základní pojmy a postupy při psaní fejetonu a reportáže znovu zopakovat z kapitoly *Publicistický styl*. Není Vám něco jasné? Pak si důkladněji přečtěte ukázky z antologie, z denního tisku, popř. konzultujte s vyučujícím. Není to snadné, ale Vy to určitě zvládnete!

6. STYL ODBORNÝ – VÝKLAD

V této kapitole se naučíte:

- napsat výklad, tj. objasnit určitou problematiku daného oboru.

Klíčová slova kapitoly: ***výklad; druhy výkladu (slovníkové heslo, kritika, vědecká stať, referát, esej, učebnice, vědecká studie, odborná monografie).***

Čas potřebný pro prostudování kapitoly: 1,5 hodiny

- **Výklad** je slohový útvar, jehož cílem je **objasni**t na teoretické úrovni jistou problematiku.
- Zabývá se vznikem, vývojem, podstatou jevů, zákonitostí a vztahů.
- Je založen na výkladovém slohovém postupu.
- **Zásady** tohoto postupu se stejně jako u popisu projevují v kompozici, slovní zásobě, morfologických i syntaktických prostředcích textu.
- Nejčastěji autor výkladu předkládá jistá **fakta** a zároveň **s nimi nějak pracuje** – třídí je, odhaluje vnitřní zákonitosti zkoumaných jevů, hledá příčiny i důsledky procesu, vytváří hypotézy, buduje teoretické systémy.
- Známe ovšem i výklady jiného typu. Jedním z nich je **předložení** již hotových výsledků vědeckého bádání, autor tedy sám nezkoumá příčiny, důsledky jevů a°zákonitostí, pouze mapuje nebo interpretuje to, co vědci prozkoumali. Jindy pisatel **polemizuje** s výsledky zkoumání jiných odborníků a spíše se soustřeďuje na vyvrácení argumentů protivníka.
- **Výklad dělíme** podle míry odbornosti, podle žánrového hlediska nebo podle délky:

Výklad

1) heslo v encyklopedii nebo slovníku;
2) kritika;
3) vědecká stať;
4) referát;
5) esej;
6) učebnice;
7) vědecká studie;
8) odborná monografie.

6.1 Kompozice výkladu

- ***Název*** – při vytváření názvu odborného výkladu se zohledňují dva požadavky – **jazyková střízlivost** a co nejpřesnější **vystižení klíčového tématu**.
- ***Úvod:***

1) určení cíle výkladu, naznačení obsahu textu;
2) všeobecná informace o významu zkoumaného jevu;
3) historie vzniku a vývoje zkoumaného jevu;
4) historie poznávání zkoumaného jevu (shrnutí dosud známých poznatků);
5) definiční vymezení zkoumaného jevu;
6) vnější popis zkoumaného předmětu nebo jevu (děje).

- ***Jádro výkladu*** – při zkoumání námi sledované problematiky můžeme postupovat následovně:

1) od analýzy částí předmětu, respektive jednotlivých fází děje k vyložení jejich smyslu pro předmět, resp. celý jev;
2) od výčtu jednotlivých jevů k induktivnímu nalezení zákonitosti, nebo naopak od definičního vymezení jevu k jednotlivým (odvozeným) případům;
3) od hypotézy k experimentům;
4) průřez historií poznávání zkoumaného jevu, který je prokládaný komentářem vycházejícím ze současného stavu vědění.

- ***Závěr*** :

1) shrnutí předložených poznatků o zkoumaném jevu;
2) vyvození důsledků vyložených zákonitostí pro další rozvoj oboru, nastínění budoucích úkolů souvisejících s problematikou;
3) praktické využití objasněných zákonitostí;
4) zamyšlení nad širšími důsledky zkoumaného jevu.

6.2 Jazykové prostředky výkladu

- Uplatňují se všechny jazykové prostředky typické pro odborný styl:

1) ***morfologické a lexikální prostředky*** - vysoká frekvence **termínů**, zejména u°textů stylu vědeckého i učebního;
2) vysoká frekvence sloves širokého významu (být, mít, dát, vztahovat se) a°modální spojení typu „je nutno“, „je třeba“, „lze“ ve spojení s infinitivem;
3) autorský plurál, tj. 1. osoba množného čísla oznamovacího způsobu (zejména u°textů vědeckých);

4) vysoká frekvence trpného rodu, zejména opisného; trpný rod je neosobní a°zaručuje vysokou míru objektivity;
5) složené předložkové výrazy (za účelem čeho, v návaznosti na, v souladu s…);
6) ***syntaktické prostředky*** – vysoká frekvence **souřadně** spojených vět ve významovém poměru **příčinném, důsledkovém** i **vysvětlovacím;** vysoká frekvence **vedlejších vět příčinných, podmínkových, přípustkových a°účelových;** četný výskyt **vsuvek** a **citátů**; kombinace složité větné i souvětné výstavba s **větnou kondenzací** a **jmenným vyjadřováním**.

Výklad – K. Nešpor

Ukázka 21 - výklad

K. Nešpor

Škodlivé účinky marihuany

Marihuanové jointy, s nimiž má údajně zkušenost každý třetí žák našich škol, nejsou tak neškodné, jak se někdy říká.

U chronických kuřáků konopí se zjistil vyšší výskyt schizofrenie, řada pramenů popisuje těžší průběh této nemoci, jestliže postižený zneužívá marihuanu. Poměrně běžné jsou úzkostné stavy, panické ataky, poruchy nálady a pocity pronásledování po aplikaci drogy.

Závislost na marihuaně se vytváří pomaleji než na pervitinu nebo heroinu, lze se s ní však setkat u nás i v zahraničí. Závislostí jsou více ohroženi dospívající v obtížně životní situaci nebo s duševními problémy. Zde je třeba připomenout, že mezinárodně přijatá kritéria závislosti nevyžadují přítomnost odvykacího stavu, ale přítomnost nejméně tří ze šesti znaků závislosti. Kuřák konopí je tedy na droze závislý, jestliže např. pociťuje ve vztahu k marihuaně craving (bažení), špatně se ve vztahu k ní ovládá a pokračuje v jejím užívání navzdory škodlivým následkům, které jsou mu známy, i°když nemá po vysazení drogy odvykací potíže.

Důvod, proč se po vysazení marihuany neobjevují odvykací obtíže nebo proč bývají relativně slabé, je dosti specifický. THC (účinná látka v konopí) se při chronickém užívání hromadí v tukové tkáni a odtud se při abstinenci jen zvolna vyplavuje. Když se aplikoval antagonista THC (tedy látka, která blokuje účinek THC) pokusným zvířatům, kterým byl předtím podáván THC, akutní odvykací stav se objevil.

V souvislosti s duševním zdravím stojí za zmínku pojem „průchozí drogy“ („gateway drugs“). Rozhodně nelze tvrdit, že každý, kdo má zkušenost s marihuanou, si vytvoří závislost na heroinu nebo pervitinu. Užívání marihuany, zejména dlouhodobé, však přidává rizikové faktory a zvyšuje ohrožení i ve vztahu k jiným návykovým látkám. K tzv. průchozím drogám u dospívajících je ovšem třeba řadit i alkohol a tabák.

THC oslabuje v koncentracích, jichž se při kouření marihuany běžně dosahuje, protinádorovou imunitu. Rakovinotvorně působí ne pouze THC, ale také další látky obsažené v marihuanovém kouři. Podle jedné studie lze účinek dvou marihuanových cigaret na dýchací systém srovnat s dávkou 28 tabákových cigaret. Oslabení imunity u°chronických kuřáků marihuany se projevuje také častějším výskytem i těžším průběhem infekčních onemocnění včetně zánětů průdušek a tuberkulózy. Marihuana zrychluje tepovou frekvenci a může představovat určité riziko pro osoby s nemocným srdcem. Byl popsán i případ dvou mladých mužů, kteří utrpěli v souvislosti se silným kouřením marihuany cévní mozkovou příhodu.

Řada studií popisuje nález THC v tělech osob zemřelých při dopravní nehodě. Klasická studie na trenažérech z roku 1991 prokázala zhoršenou schopnost pilotovat letadlo 24 hodin po jedné marihuanové cigaretě. Uvedené se vysvětluje prodloužením reakčního času, negativním vlivem na motorický výkon, zhoršeným odhadem vzdálenosti a velikosti, zhoršeným vnímáním barev a zhoršeným periferním viděním. Kontrolovaná studie prováděná u zaměstnanců amerických pošt zjistila, že zaměstnanci, u kterých se prokázal pozitivní nález THC v moči, měli o 55 % více pracovních úrazů, o 85 % více jiných úrazů a o 78 % vyšší nepřítomnost na pracovišti než kontrolní skupina.

Děti matek, které kouřily v těhotenství marihuanu, měly více problémů s chováním, horší paměť a soustředění a nižší výkonnost při jazykových a perceptivních úlohách, nižší IQ a poruchy spánku. U těchto dětí se uvádí i vyšší riziko nádorových onemocnění.

(J. Kostečka, Český jazyk pro 3. ročník gymnázií, 2002)

Ukázka 22 - výklad

Výklad – R. Foley

R. Foley

Podivínská evoluce

Představa, že evoluce je jen otázkou náhod, je velice rozšířená. Pamětihodná věta říká, že je tak nepravděpodobná, jako že se vítr prožene dílnou a sestrojí tryskové letadlo.

Mutace často slouží odpůrcům evoluce jako argument proti evolučnímu učení. Klasickým příkladem je případ oka, jímž se zabýval doslova každý Darwinův kritik. Oko je tvořeno miliony buněk, které spolu různým způsobem souvisejí, a má tak propracovanou funkci, že nemůže jít o produkt vývoje, pokud je evoluce nahodilý proces – takový vývoj by trval déle než vesmírný věk. Pravděpodobnost toho, že se vyvine člověk se všemi svými složitými adaptacemi, je samozřejmě mnohem nižší. Dalo by se tvrdit, že člověk je – v evolučním kontextu – nesmírně nepravděpodobným zjevem. Proč jiní živočichové nejsou jako člověk, zde nevyvstává, neboť tak nepravděpodobná událost se nestává dvakrát nebo víckrát.

Největší zázrak je to, že tu lidé vůbec jsou, a kreacionista by pochopitelně tvrdil, že je to úkaz tak fantasticky nepravděpodobný, že se někde v zákulisí musí skrývat ruka Stvořitelova.

Jak však upozornil Richard Dawkins, jde o špatné chápání role náhody v evoluci. Nahodilost je tu sice výrazným prvkem, ale působí ve spojení s vysoce deterministickým mechanismem – přírodním výběrem. Prvek nahodilosti se v evoluci projevuje v několika úrovních. Jednou z nich je úroveň genetická, kde jsou mutace chyby vzniklé při procesu replikace, a jejich výskyt je významně závislý na náhodě. Na úrovni populací také dochází k náhodným událostem, například kde nebo kdy vybuchne sopka nebo které z populací zaplaví stoupající hladina oceánu. Ale zatímco při zavádění vývojových novinek se náhoda projevuje, pro jejich další osud už to neplatí. Tady nastupuje na scénu přírodní výběr a adaptace. Zda se ta či ona mutace udrží, závisí na tom, jestli je výhodná z hlediska přežití a reprodukce. To už nezáleží na náhodě, ale na faktorech konkurence a prostředí. Přírodní výběr vlastně vývoj značně urychluje. Dawkins to demonstruje analogií ke snu školáků o pomstě učitelům jazyka a literatury – že kdyby opice bouchala náhodně do psacího stroje a měla na to dost času, sepsala by nakonec sebrané spisy Shakespearovy.

Dawkins vzal jednu řádku z Hamleta a vypočítal, že nezpůsobilá opice by měla šanci jedna ku 103, aby se trefila. Kdyby chudák opice a její následovnice dál přijímaly potravu a reprodukovaly se ve zvláště příznivém a stálém prostředí a psaly na stroji rozumnou rychlostí, potřebovaly by k tomu téměř miliardu let. Ale Dawkins uvedl do těchto nahodilých variací formu přírodního výběru: pokaždé, když by se opice trefila do

správného písmena (tj. napsala by ho tam, kde má v citátu být), pak by se toto písmeno už neměnilo. V darwinovském slova smyslu by prokázalo, že je schopnější, a už by ho nemohla nahradit jiná písmena. Kdyby probíhal tento výběr, dalo by se cíle dosáhnout během života jediné opice, ba v průměru dokonce během padesáti cvičných pokusů.

Když aplikujeme přírodní výběr na pravděpodobnost vzniku člověka, dostává se nám opět do zorného úhlu otázka ostatních živočichů. Jestliže přírodní výběr tolik zvýhodňuje člověka a lidské vlastnosti, pak nejenže by se měly opakovat v několika dalších rodových liniích, ale mohli bychom se dokonce ptát, proč se nevyskytly dřív. Při odpovědi na tuto otázku si jistě vzpomeneme na kapitolu 6, v níž jsme zjistili, že vznik nových vlastností závisí na historických okolnostech a předchozích adaptacích, aºty se mohly vyskytnout jen v kontextu dřívějších základních hominidních rysů.

(J. Kostečka, Český jazyk pro 3. ročník gymnázií, 2002)

Úkol 8: Napište výklad o jevu s přírodovědného nebo společenskovědného oboru, oºkterý se zvlášť zajímáte nebo z oboru, jenž je Vám blízký.

Nápověda: Postupujte při psaní výkladu podle osnovy uvedené v kapitole *Odborný styl – výklad.*. Zvláštní pozornost věnujte kompozici, odborné terminologii, morfologickým a syntaktickým prostředkům.

Průvodce
Už jste se pokusili napsat nějaký výklad? Vždyť se s ním setkáváte při svém studii takřka denně. Nezapomínejte, že výklad je styl odborný. Proto musí být přesný a Vy to víte – Vaše učebnice jsou vlastně plné výkladů. Jistě jste se setkali s několika slovníkovými hesly, vypracovávali jste referát nebo esej, četli jste monografii oºosobnosti, která Vás oslovila. Takto by měl vypadat i výklad ve Vašem podání.

7. ÚVAHA

V této kapitole se naučíte:

- napsat úvahu jako jeden z nejnáročnějších slohových útvarů;
- logicky seřadit a shrnout stěžejní myšlenky.

Klíčová slova kapitoly: ***úvaha; hodnotící postoj pisatele k problematice; trojí postup úvahy; dílčí a řečnická otázka.***

Čas potřebný pro prostudování kapitoly: 3 hodiny

Úvaha

- Úvaha je slohový útvar, který **osvětluje** nebo **hodnotí** nějaký problém.
- Objevuje se ve všech funkčních stylech s výjimkou administrativního.
- Vychází většinou **ze všeobecných poznatků** nebo z obecné zkušenosti a°směřuje zpravidla k obecným, základním zásadám a závěrům.
- Myšlenkový proces pisatele bývá dokládán **konkrétními příklady**.
- Úvaha může rovněž směřovat **od konkrétního k obecnému nebo naopak**.
- **Témata** úvahy mohou být **rozmanitá.**
- Připravujeme-li úvahu, je nutno, abychom si **všímali lidí**, jejich názorů, postojů, jednání, zamýšleli se nad nimi i nad mnohými obecnými otázkami a **hledali** k nim svůj **vlastní postoj**.
- **Zázemí** nám pomáhají tvořit **naše zkušenosti i prožitky**, od nich docházíme k zásadám, které chceme uplatňovat ve svém jednání a chování a které bychom rádi viděli u druhých lidí.

7.1 Kompozice úvahy

- Základní osnova úvahy může vycházet z trojího principu:

a) od obecných myšlenek přes konkrétní příklady opět k obecným myšlenkám;
b) od obecných myšlenek k jednotlivým faktům;
c) od jednotlivých faktů k obecným závěrům.

Návrh osnovy:

I. Úvod – stručné stanovení cíle úvahy
II. Vlastní úvaha

a) postup od obecných závěrů, myšlenek, citátů ke konkrétním faktům a odtud k dalším obecným závěrům, myšlenkám a citátům;
b) postup od obecných závěrů, myšlenek, citátů ke konkrétním faktům;
c) postup od konkrétních faktů, vyvozování obecných závěrů, poučení, aforismů atd.

III. Závěr – zdůraznění (shrnutí, zopakování, vyvození) stěžejní myšlenky úvahy.

7.2 Jazykové prostředky úvahy

- Často se užívá výrazů **širokého významu** (podmínky, schopnost, prostředky, vztah, cíl atd.).
- Velmi důležité je **hodnocení**, vyjadřuje se především **přídavnými jmény** (vrcholný, vynikající, úspěšný, skromný, prostý aj.), **podstatnými jmény** (úspěch, hodnota, soulad, nespokojenost aj.) a **příslovcí** (výborně, plně, nepříliš, neméně aj.)
- Ve větné stavbě převažují **dílčí i řečnické otázky**, přesně vyjadřované vztahy mezi větami (přesné užívání vět důsledkových, podmínkových, příčinných, přípustkových a vztahu odporovacího).
- Velmi časté bývají **několikanásobné výrazy** ve větě **jednoduché** i souřadné spojování vět hlavních i vedlejších, využívá se také volného přiřazování.

Úvaha – Václav Havel

Ukázka 23 - úvaha

Václav Havel

Letní přemítání

Asi by bylo vhodné, abych se na tomto místě stručně zmínil o svém pojetí takzvaného „národního principu“.

K tomu, co moderní filozofové nazývají „přirozeným světem“, patří i kategorie domova (Patočka ji analyzoval už před válkou). Pro každého člověka je domov jednou ze základních existenciálních zkušeností. To, co vnímá člověk jako svůj domov (ve filozofickém smyslu slova), lze přirovnat k souboru soustředných kruhů, v jejichž centru se ocitá naše „já“. Mým domovem je místnost, v níž nějaký čas žiji, na kterou jsem si zvykl a kterou jsem tak říkajíc potáhl svým neviditelným povlakem (vzpomínám si například, že i vězeňská cela mi byla svého druhu domovem a vždycky

jsem zakoušel jako velkou újmu, když jsem se musel náhle přestěhovat do jiné: byla sice naprosto stejná jako ta předchozí, ba mohla být i lepší, nicméně já ji zakoušel jako něco cizího a nepřátelského, cítil jsem se v ní zprvu vykořeněn a obklopen cizotou aºvyžádalo si určitý čas, než jsem se v ní zabydlil, zdomácněl, zvykl si na ni a zbavil se svého stesku po cele předchozí). Mým domovem je dům, v němž žiji, obec či město, v nichž jsem se narodil nebo v nichž pobývám, mým domovem je má rodina, svět mých přátel, společenské a duchovní prostředí, v němž žiji, mé povolání, podnik či pracoviště. Mým domovem je samozřejmě i země, v níž žiji, jazyk, jímž mluvím, duchovní klima, které má moje země a které zpřítomňuje jazyk, jímž se v ní mluví. Čeština, český druh vnímání světa, česká historická zkušenost, český druh odvahy iºzbabělosti, český humor – to všechno je neodmyslitelnou součástí této vrstvy mého domova. Mým domovem je mi tedy i mé češství, to znamená má národní příslušnost, aºnecítím sebemenší důvod, proč bych se k této vrstvě svého domova neměl hlásit, vždyť je mi stejnou bytostnou samozřejmostí jako například ta vrstva mého domova, kterou bych označil za své mužství. Mým domovem ovšem není jen mé češství, je jím iºmé československství, tedy má státní příslušnost. Mým domovem je posléze i Evropa aºmé evropanství i – nakonec – tato planeta a její současná civilizace a pochopitelně iºcelý tento svět. Ale ani to není vše: mým domovem je mi samozřejmě i mé vzdělání, má výchova, mé návyky, sociální prostředí, v němž žiji a k němuž se hlásím; kdybych byl v nějaké politické straně, byla by mi nepochybně domovem i ona.

(V. Martinková, Český jazyk 3, 1993)

Ukázka 24 - úvaha

Úvaha – Karel Čapek

Karel Čapek

O věcech obecných

O malých poměrech

Jeden z bludů, kterými si se zálibou ztrpčujeme život, je blud o malých poměrech. Potkáte-li člověka z Berouna nebo z Vysokého Mýta, shledáte záhy, že je otráven malými poměry v Berouně nebo Vysokém Mýtě; naproti tomu člověk pražský je otráven malými poměry v Praze. A protože prý jsou v Berouně nebo v Praze malé poměry, nedá se tu nic pořádného dělat; nebýt jenom těch zatracených malých poměrů, psal by každý český dramatik nanejmíň jako Bernard Shaw a každý politický sekretář

by dorostl státnické velikosti řekněme Pitta Staršího; ale to víte, ale ty malé poměry nás dusí. Vzdělanec na venkově si stýská, že tam musí zakrnět; kdyby byl aspoň v Praze, to byste koukali, jak by se rozvinul. Avšak ani univerzitní profesor se jaksi nemůže rozvinout v nádherný květ učenosti; ovšem kdyby měl tak skvělé dotace a ústavy jako na amerických školách, to by, panečku, udělal díru do světa. A tak dále. Zkrátka, co nám schází, to není chuť k práci a takový nějaký dar od Pánaboha, nýbrž poměry.

Jeden ruský režisér řekl, že nejsou velké a malé role, nýbrž jen velcí a malí herci. Podobně jsem v pokušení říci, že nejsou velké a malé poměry, nýbrž jen velcí a malí lidé.

(V. Martinková, Český jazyk 3, 1993)

Ukázka 25 - úvaha

Úvaha – Robert Fulghum

Robert Fulghum

Všechno, co opravdu potřebuju znát, jsem se naučil v mateřské škole

PO MNOHO LET jsem se vždycky na jaře rozhodl, že sepíšu svá osobní přesvědčení – takové krédo. Když jsem byl mladší, zabíral můj seznam několik stránek; snažil jsem se nic nevynechat, zabrousil jsem do všeho. Připomínalo to soudní spis, jako kdyby slova mohla vyřešit všechny rozpory smyslu bytí.

V posledních letech je krédo stále kratší – někdy je cynické, někdy komické, jindy laskavé, ale pořád na něm pracuju. Nedávno jsem si předsevzal, že krédo zjednoduším, aby se mi vešlo na jednu stránku. Plně si uvědomuju, jak je tohle předsevzetí naivně idealistické.

Že bych měl být stručnější, mě napadlo u benzínové pumpy. Naplnil jsem nádrž svého starouška superskvělou vysokooktanovou šťávou. Moje rachotina si s tím nevěděla rady a běžel jí z toho mráz po zádech – na každé křižovatce prskala a při jízdě s kopce se ozývalo říhání. Chápal jsem to. Mému mozku a mojí duši se občas stane něco podobného. Přesycení informacemi a po zádech mi pak běhá existenciální mráz – prskám na každé křižovatce života, kde se musím nějak rozhodnout, a buď toho vím příliš, nebo naopak málo. Zmapovaný život není žádná legrace.

Tehdy jsem pochopil, že už znám většinu z toho, co je ke smysluplnému životu zapotřebí – a že to není až tak obtížné. Všechno to znám. A znám to už velice dlouho. Žít podle toho – to už je něco jiného, že? Tohle je tedy moje krédo:

VŠECHNO, CO OPRAVDU POTŘEBUJU ZNÁT o tom, jak žít, co dělat a jak vůbec být, jsem se naučil v mateřské školce. Moudrost mě nečekala na vrcholu hory zvané postgraduál, ale na pískovišti v nedělní škole. Tohle jsem se tam naučil.

O všechno se rozděl.
Hraj fér.
Nikoho nebij.
Vracej věci tam, kde jsi je našel.
Uklízej po sobě.
Neber si nic, co ti nepatří.
Když někomu ublížíš, řekni promiň.
Před jídlem si umyj ruce.
Splachuj.
Teplé koláčky a studené mléko ti udělají dobře.
Žij vyrovnaně – trochu se uč a trochu přemýšlej a každý den trochu maluj a kresli a zpívej a tancuj a hraj si a pracuj.
Každý den odpoledne si zdřímni.
Když vyrážíš do světa, dávej pozor na auta, chytni někoho za ruku a drž se s ostatními pohromadě.
Nepřestávej žasnout. Vzpomeň si na semínko v plastikovém kelímku – kořínky míří dolů a rostlinka stoupá vzhůru a nikdo vlastně neví jak a proč, ale my všichni jsme takoví.
Zlaté rybičky, křečci a bílé myšky a dokonce i to semínko v kelímku – všichni umřou. My také.
A nikdy nezapomeň na dětské obrázkové knížky a první slovo, které ses naučil – největší slovo ze všech – DÍVEJ SE.

Všechno, co potřebujete znát, tam někde je. Slušnost, láska a základy hygieny. Ekologie, politika, rovnost a rozumný život.

Vyberte si kterékoliv z těch pravidel a řekněte to složitými dospělými výrazy a°vztáhněte si na to svůj život v rodině nebo práci, na svou vládu nebo svůj svět

aºuvidíte, že to platí, je to jasné a sedí to. A představte si, oč lepší by byl svět, kdybychom si všichni – na celém světě – každý den ve tři odpoledne dali koláček aºmléko a pak si lehli a zdřímli si s polštářkem pod hlavou. Nebo kdyby základní politikou všech vlád bylo vždycky vracet věci nazpátek a uklízet po sobě.

A stále ještě platí – bez ohledu na to, kolik vám je let -, že když vyrazíte do světa, nejlepší je chytit někoho za ruku a držet se pohromadě.

(V. Martinková, Český jazyk 3, 1993)

Úkol 9: Pokuste se napsat úvahu na Vámi vybraný citát světově známého spisovatele nebo filozofa. Doporučuji např. témata *Jsme ve Vesmíru sami?, Jak se za vteřinu může změnit lidský život?, Vztah učitelů a žáků…* Můžete napsat úvahu na téma *Jsme země rasistů…?*

Nápověda: Postupujte podle instrukcí v kapitole *Úvaha.* Úvaha je velmi náročný slohový útvar, věnujte proto velkou pozornost přípravě k napsání úvahy a dbejte na správnou volbu jazykových prostředků!!

Průvodce
Úvaha je opravdu nejsložitější slohový útvar a každoročně se opakující slohový útvar u písemné části maturitní zkoušky. Chce to důkladné prostudování kapitoly *Úvaha* včetně přečtení ukázek uvedených v antologii, ale i v jiných středoškolských učebnicích českého jazyka. Velkou pozornost věnujte charakteristickým jazykovým prostředkům úvahy. Je to obtížné, ale budete-li mít na paměti vše, co Vám v antologii nabízíme, určitě i úvahu napíšete správně.

8. ESEJISTICKÝ STYL

V této kapitole se naučíte:

- psát esej jako smíšený slohový útvar.

Klíčová slova kapitoly: ***esej; metafora, metonymie, obrazné přirovnání, symbol, volná asociace, aktualizace výrazu, ironie, sarkasmus, aforismus, citát a parafráze, příměr, paradox.***

Čas potřebný pro prostudování kapitoly: 3,5-4 hodiny

Esej

- **Esej** je **smíšený** slohový útvar, který spojuje prvky stylu odborného, uměleckého i publicistického, resp. úvahy, výkladu i komentáře.
- Cílem eseje je **zamyslet** se do hloubky, fundovaně i osobitě nad nějakým společenským, politickým, kulturním a vědeckým problémem. Zároveň má být k zamyšlení nad daným tématem přiveden i adresát textu.
- Zjednodušeně můžeme říci, že esej je **delší, náročná úvaha na intelektuální téma**.
- Autor ukazuje téma z mnoha stran, zabývá se také předpokládanými protiargumenty, pochybuje o vlastních tezích.
- Adresátem bývají buď odborníci, nebo skuteční zájemci o danou problematiku z řad neprofesionálů.
- Širší okruh čtenářů oslovují eseje, v nichž převažuje spíše prvek publicistický, který tíhne k menší odbornosti.
- „Pravý“ esej však, má-li být dobře pochopen, počítá s příjemcem, který je o příslušném tématu již předem poučen.
- Esej by měl být **vtipný**, s humorem jazykovým a situačním.
- Autor má mít o dané problematice hodně načteno; nejdůležitější ovšem je, aby přišel s něčím novým a originálním; autor se v eseji uplatňuje daleko výrazněji než v odborné úvaze.
- Esej je **vtipná úvaha** založená na úctě k **faktům**, s nimiž se však pracuje volně.
- V českém prostředí patří k vynikajícím esejistům František Xaver Šalda, Karel Čapek, Pavel Eisner a Václav Havel.

8.1 Kompozice eseje

Autoři v eseji kombinují různé funkční styly a slohové postupy. Zvlášť oblíbené jsou:

1) retrospektivní postup;
2) postup in medias res;
3) gradace děje do ostré pointy;
4) důraz na detail;
5) vložení ilustrujícího příkladu nebo příběhu do úvahy.

- Autor eseje musí být schopen odhadnout správnou míru subjektivity, tj. nenechat se unést přemírou osobních příhod a úseků z vlastního života.

8.2 Jazykové prostředky eseje

V eseji se velmi často uplatňují matafory, metonymie, obrazná přirovnání, volné asociace a symboly.

- ***Aktualizace výrazu*** – nejúčinnější jazykový prostředek publicistického stylu; užití určitého výrazu v nečekaném, svěžím významu se často vyskytuje v esejích psaných pro časopisy.
- ***Ironie a sarkasmus*** – ironie je vyjádření, které sděluje pravý opak toho, co je doslovným významem. Jako ironii vnímáme i jemný, neútočný výsměch. Sarkasmus je ostřejší formou ironie. Ironická a sarkastická vyjádření jsou důležitými prvky eseje.
- ***Aforismus*** – nejtypičtější jazykový prostředek užívaný esejisty; jedná se o°stručnou vtipnou průpověď, velmi často založenou na srovnání nebo kontrastu. (Aforismus existuje rovněž jako samostatný literární žánr).
- ***Citát a parafráze*** – autoři esejů se často odvolávají na jiné autority, buď přesnou citací, nebo volným vystižením smyslu jejich výroků.
- ***Příměr*** – je dalším oblíbeným prostředkem esejistů již od antiky, bývá vyjádřen formou syntaktického paralelismu.
- ***Paradox*** – je to jev, jenž nastane, ačkoli je to v dané situaci krajně nepravděpodobné. Paradox v eseji aktivizuje čtenářovu pozornost a nutí ho k tomu, aby nečekaný výrok nebo situaci hlouběji promyslel.

Ukázka 26 - esejistický styl

Michel de Montaigne

Rozkoš vyprávět

Podle mého vkusu je nejplodnějším a nejpřirozenějším cvičením našeho ducha rozprávka. Zjišťuji, že rozprávět je pro mne činností v mém životě daleko nejlibější, a°je to také důvod, proč bych přišel myslím raději o zrak, kdybych v tuto chvíli musel volit, než o sluch nebo o řeč; Athéňané a Římané zvyk rozprávět chovali ve svých akademiích ve velké úctě.(…) Studium knižní, toť pohyb skomíravý a chabý a nikterak nerozehřívá; naopak rozprávka zároveň přinese poučení i poskytne cvik. Rozprávíme-li s člověkem ducha mocného, jenž je i dravým zápasníkem, dotírá na mě zhurta, bodá zprava i zleva, jeho podněty rozněcují i moje. Ctižádost, touha po slávě, zápolení mě pobízejí a nutí, abych sebe překonával. Shoda je v rozprávce činitelem naprosto nudným.

Jako náš duch stykem s pronikavými a spořádanými duchy sílí, nelze ani vypovědět, jakou měrou upadá a zakrňuje ustavičným obcováním s duchy nízkými a chorobnými, je-li již něco takového naším údělem. (…)

Dostávám se do rozprav a do sporů velmi nenuceně a velmi snadno, a to tím spíš, že ve mně názory nalézají půdu velmi nevhodnou k zapouštění hlubokých kořenů. Žádná tvrzení mě nepřekvapí, žádná víra mě nepopudí, byť se mému názoru protivila sebevíc. Není výmyslu tak plytkého a tak přemrštěného, aby se mi nezdálo, že je hoden lidského ducha. Já i lidé mně podobní, kteří zakazujeme svému úsudku pronášet výroky neodvolatelné, se díváme na názory opačné blahovolně, a neskláníme-li před nimi svůj soud, nakláníme k nim ochotně svoje ucho. (…)

Námitky proti mým úsudkům mě tedy neurážejí ani mě nedráždí; pouze mě podněcují a bystří mi vtip. Obvykle uhýbáme, chce-li nás kdo opravit; měli bychom naopak vycházet opravám vstříc a přijímat je vlídně, zvláště, když se dějí formou rozprávky, nikoliv kantorským poučováním. Setkáme-li se s odporem, nehledíme na to, je-li oprávněný, ale na to, jak bychom jej právem nebo neprávem potlačili. Místo abychom mu otvírali náruč, vystrkujeme drápy. Snášel bych těžce, kdybych byl mezi přáteli předmětem hrubostí: Jsi hlupák, něco se ti zdá. Ve společnosti slušných lidí mám však rád, aby se mluvilo odvážně, aby se slova přesně řídila myšlenkou. Musíme si sluch otužovat a zatvrzovat jej proti změkčilostem obřadného způsobu mluvy. Mou

přízeň mají přátelství a společnosti mužné, družnost, která si libuje v drsnosti a°prudkosti styku, v kousavostech a škrábání až do krve. Není ani dost pevná ani dost šlechetná, jestliže není hádavá, je-li hlaďounká a pěstěná, bojí-li se nárazů a chová-li se nuceně. (…)

Když mě tudíž někdo potírá, probudí mou pozornost, nikoliv můj hněv: tomu, kdo mluví proti mně, kdo mě poučuje, jdu sám vstříc. Pravda by měla být společnou věcí nás obou. (…)

Vpravdě vyhledávám více styk s těmi, kdo mě cepují, než s těmi, kdo se mne bojí. Jednat s lidmi, kteří nás obdivují a ustupují nám, je rozkoší mdlou a škodolibou. Antisthenes rozkázal svým dětem, aby tomu, kdo je pochválí, nikdy neprojevovaly přízeň ani neděkovaly. Cítím se mnohem pyšnější na vítězství, kterého dobudu sám nad sebou, když se přímo v zápalu boje přiměji, abych ustoupil přesvědčivým důvodům svého protivníka, než pociťuji radosti z vítězství, kterého nad ním dosáhnu, je-li sláb. Zkrátka přijímám veškeré rány, i ty nejslabší, jsou-li zasazovány přímo, ale nadmíru nevrle snáším ty, které nemají formu. Na látce rozpravy mi záleží pramálo. (…)

K čemu je vám dobré dávat se na hledání pravdy s někým, kdo není schopen rovného kroku ani náležitého způsobu? Věci neuškodíme, jestliže od ní odbočíme, abychom nejdřív viděli, jak nejlépe na ni; nemluvím zde o metodě školní a umělé, mluvím o°přístupu přirozeném, o zdravém úsudku. Kam se nakonec jinak dostaneme? Jeden potáhne na východ, druhý na západ, ztratí ze zřetele podstatu věci a utopí ji v záplavě podružností. Hodinu budou bouřit a pak již vlastně nebudou vědět, co vůbec hledají: jeden se k věci ještě nedostal, druhý se nad ni povznesl, třetí je kdesi vedle. Ten se chytil nějakého slova a nějaké podobnosti, onen zase již nevnímá, co se mu namítá, rozběhl se svým směrem a myslí už jen na to držet se svého, a ne vašeho. Jiný se cítí slabý v nohou, bojí se všeho, všechno šmahem zamítá, hned od počátku řeč poplete a°zmate nebo se v samotném ohnisku sporu zatvrdí a nedá se pohnout, aby otevřel ústa: z pohněvané nevědomosti předstírá pyšně opovržení anebo hloupě skromnou zdrženlivost a nechuť k sváru (…)

Ale což, přistupuji-li k celé té záležitosti z falešné strany? To je přece docela možné. A proto kářu svou netrpělivost a předně prohlašuji, že je stejnou chybou u toho, kdo má pravdu, jako u toho, kdo se mýlí. Nebýt schopen snést povahu lišící se od mé vlastní je přece vždy znakem tyranské zavilosti. (…) Kolik jen hloupostí každodenně pronesu a°odpovím podle vlastního mínění! A oč ještě tedy více podle mínění druhých lidí! Dal-li bych si sám nejraději přes ústa, jak se vůči mně mají chovat ostatní? Úhrnem vzato,

člověk musí žít mezi lidmi, měl by tedy klidně nechat řeku protékat pod mostem a°nestarat se o ni nebo alespoň se zbytečně nezlobit. Vskutku, pročpak námi vůbec nepohne, potkáme-li někoho tělesně křivého a znetvořeného, a setkání s pokřiveným duchem snést nemůžeme a hned se rozčílíme? Tato neřestná drsnost plyne spíš ze soudce samého než z posuzovaného nedostatku. Mějme vždy na jazyku výrok Platonův: „Nalézám-li něco nezdravého, není-li pak to proto, že sám jsem nezdravý? Nevězí-li pak vina ve mně samém? Nemůže-li pak být moje zjištění obráceno proti mně samotnému?“ Toť moudrá a božská písnička a káře nejobecnější a nejběžnější omyl nás, lidí.

(J. Kostečka, Český jazyk pro 4. ročník gymnázií, 2003)

Ukázka 27 - esejistický styl

Esej – Ferdinand Peroutka

Ferdinand Peroutka

Proč demokracii? Proč ne diktaturu?

Demokracie ještě ani nepočala řádně žít a fungovat, ještě jí vůbec nebyl dán čas, aby nesla první plody, aby zhluboka vydechla a pořádně se rozhlédla po světě. A již vyskytují se zázrační doktorové v rudých kabátcích, kteří přinášejí novou nauku: je třeba zakroutit demokracii krk a nastolit diktaturu proletariátu. Tito lidé jsou šmahem přesvědčeni, že demokracie nestojí za nic. (…)

Na začátku celé této nauky stojí dogma, které zejména přehledně a suchopárně rozvinul Mikuláš Lenin: že demokracie je jen zakuklenou diktaturou buržoazie. (…)

Pan poslanec Kreibich, čili liberecký komunista, prohlásil velmi upřímně na karlovarském sjezdu své strany, že nemůže čekat, až poslední proletář přizná se k socialismu; socialismus, to je krátký smysl jeho řeči, musí být uskutečněn dříve, než bude odhlasován. A opravdu je nedočkavost největším a nejplatnějším důvodem těchto kruhů proti demokracii. Bohužel, neuvádějí příliš často veřejně tohoto důvodu. Lidstvo je již syto nudného čekání na pomalý vývoj. Čekalo již dosti dlouho, než se pomaloučku z prvního živého zárodku na Zemi vyvinul člověk; trpělivě přihlíželo, jak se z prvních nástrojů vyvíjely stroje; až dosud se vše jen vyvíjelo, člověk, stroje, společenské kultury, a je nutno připustit, že tohle vyvíjení konečně jednou také může omrzet. Proč, přesně vzato, nevynalezl Gutenberg hned sázecí stroj? Proč nepřipadli na fotografii již v době pazourku? Křesťanství, feudalismus, kapitalismus už se dost

navyvíjely; vývoje je plná země i nebe; věru již bylo dosti vyhověno principu vývoje. Naopak princip náhlého uskutečnění byl dosud macešsky odstrkován. Pryč s nudným vývojem! (…)

Diktatura nemůže nic jiného než uskutečnit literu knihy. Nemůže mít nikdy dost jemnosti, aby vytušila všechny ty výchylky a změny, jimiž by literu knihy opředl život. Může vyvolat v život jen tuhé a plechové schéma, které bude nepohodlně a škrobeně sedět na lidech. Je velmi důležito, aby lidé žili v útvarech, které na nich přímo vyrostly, na jich tvorbě se účastnily den ze dne. Zajícovi je také nejpohodlněji v kůži, která s ním vyrostla. Diktatura znamená oblékati lidstvu přes uši násilím něco nového. Diktatura je plodem pedantického ducha, který nedává životu možnost vlivu. Ani nás nenapadne uznávat to za pokrok. (…)

(J. Kostečka, Český jazyk pro 4. ročník gymnázií, 2003)

Ukázka 28 - esejistický styl

Esej – Václav Havel

Václav Havel

Moc bezmocných

(…) Vedoucí obchodu se zeleninou umístil do výkladu mezi cibuli a mrkev heslo „Proletáři všech zemí, spojte se!“

Proč to udělal? Co tím chtěl sdělit světu? Je skutečně osobně zapálen pro myšlenku spojení proletářů všech zemí? Jde jeho zapálení tak daleko, že cítí neodolatelnou potřebu se svým ideálem seznámit veřejnost? Uvažoval opravdu někdy aspoň chvilku o°tom, jak by se takové spojení mělo uskutečnit a co by znamenalo?

Myslím, že u drtivě většiny zelinářů lze právem předpokládat, že o textu hesel ve svých výkladech celkem nepřemýšlejí, natož aby jimi vyslovovali něco ze svého názoru na svět.

To heslo přivezli našemu zelináři z podniku spolu s cibulí a mrkví a on je dal do výkladu prostě proto, že se to tak už léta dělá, že to dělají všichni, že to tak musí být. Kdyby to neudělal, mohl by mít potíže; mohli by mu vyčíst, že nemá „výzdobu“; někdo by ho mohl dokonce nařknout z toho, že není loajální. Udělal to proto, že to patří k věci, chce-li člověk v životě obstát; že je to jedna z tisíce „maličkostí“, které mu zajišťují relativně klidný život „v souladu se společností“.

Jak vidět, sémantický obsah vystaveného hesla je zelináři lhostejný, a dává-li své heslo do výkladu, nedává ho tam proto, že by osobně toužil právě s jeho myšlenkou seznámit veřejnost.

To ovšem neznamená, že jeho počin nemá žádný motiv a smysl a že se svým heslem nikomu nic nesděluje. To heslo má funkci *znaku* a jako takové obsahuje sice skryté, ale zcela určité sdělení. Verbálně by je bylo možné vyjádřit takto: já, zelinář XY, jsem zde a vím, co mám dělat; chovám se tak, jak je ode mne očekáváno; je na mne spolehnutí a°nelze mi nic vytknout; jsem poslušný, a mám proto právo na klidný život. Toto sdělení má přirozeně svého adresáta: je namířeno „nahoru“, k zelinářovým nadřízeným, a je zároveň štítem, kterým se zelinář kryje před případnými udavači.

Svým skutečným významem je tedy heslo zakotveno přímo v zelinářově lidské existenci: zrcadlí jeho životní zájem (…)

Představme si nyní, že se v našem zelináři jednoho dne cosi vzbouří a on přestane vyvěšovat hesla jen proto, aby se zalíbil; přestane chodit k volbám, o nichž ví, že žádnými volbami nejsou; na schůzích začne říkat, co si opravdu myslí, a nalezne v sobě dokonce sílu solidarizovat se s těmi, s nimiž mu jeho svědomí velí se solidarizovat.

Touto svou vzpourou zelinář vystoupí ze „života ve lži“; odmítne rituál a poruší „pravidla hry“; znovu nalezne svou potlačenou identitu a důstojnost; naplní svou svobodu. Jeho vzpoura bude pokusem o *život v pravdě.*

Účet přijde brzy: bude zbaven místa vedoucího a přeložen k závozníkům; jeho plat se sníží; naděje na prázdninovou cestu do Bulharska se rozplyne; bude ohroženo další studium jeho dětí. Nadřízení ho budou šikanovat a jeho spolupracovníci se mu budou divit.

Většina vykonavatelů těchto sankcí nebude ovšem jednat ze svého autentického nutkání, ale prostě pod tlakem „poměrů“, týchž poměrů, pod jichž tlakem zelinář dříve vystavoval svá hesla. Zelináře budou pronásledovat buď proto, že to je od nich očekáváno, nebo proto, aby vykázali svou loajalitu, a nebo prostě „jen“ na pozadí obecného panorámatu, k němuž patří i vědomí, že takto se takové situace řešívají, že takto se musí řešit, že takto zkrátka chodí – kdyby to člověk neudělal, mohl by se sám stát podezřelým.

(…) Je-li základní oporou systému „život ve lži“, pak není divu, že jeho základní hrozbou se stává „život v pravdě“. Proto ho musí stíhat tvrději než cokoliv jiného. Pravda – v nejširším slova smyslu – má v post-totalitním systému zvláštní a v jiném

kontextu neznámý dosah: daleko víc a hlavně jinak v něm hraje roli *mocenského faktoru* či přímo *mocenské síly*. (…)

(J. Kostečka, Český jazyk pro 4. ročník gymnázií, 2003)

Úkol 10: Napište esej na téma *Zavřete oči, odcházím* o letech strávených na gymnáziu nebo *Mobil místu dudlíku*?, *Jsem Čech a kdo je víc? Jsem Čech a kdo je míň? – Kde je pravda?, „Demokracie je metoda, která nám zaručuje, že se nám nebude vládnout lépe, než si zasluhujeme…*“(G. B. Shaw).

Nápověda: Nejdříve pečlivě prostudujte úvahový a esejistický styl. Dbejte na správnou volbu především jazykových prostředků a nezapomeňte, že esej je náročná úvaha na intelektuální téma!

Průvodce
S psaním esejů jste se již určitě setkali. Je to oblíbený slohový útvar ve výuce cizích jazyků, zvláště v angličtině. Takže se ho neobávejte ani ve Vašem rodném jazyce. Pokud jste zvládli napsat úvahu, zajisté se Vám podaří napsat literární, popř. filozofickou esej. Esej využívá stejných postupů a jazykových prostředků jako úvaha.

ZÁVĚR

Předkládaná studijní opora pro studenty distanční formy studia *„Komentovaná antologie vybraných slohových útvarů“* má posluchačům usnadnit studium českého jazyka a literatury od prvního do čtvrtého ročníku jejich středoškolského studia. Může zároveň posloužit k opakování a především k přípravě na písemnou část maturitní zkoušky z českého jazyka.

Ve vstupních dvou kapitolách se studenti seznamují se základními pojmy stylistiky jako součásti jazykové složky předmětu. Následující kapitoly nabízejí teoretickou i°praktickou část v podobě ukázek jednotlivých slohových útvarů (dopis, vypravování, vypravování s uměleckými prvky, popis prostý, subjektivně zabarvený popis – líčení, charakteristika, fejeton, reportáž, výklad, úvaha, esej). Ukázky jsou vybrány především z doporučených a MŠMT ČR schválených studijních textů určených pro studenty gymnázií a jiných typů středních škol. V teoretické části se zaměřujeme na charakteristiku vybraných slohových útvarů, na jejich kompozici a jazykové prostředky typické pro daný útvar.

Vypracovaná opora *„Komentovaná antologie vybraných slohových útvarů“* byla financována grantem z projektu Státní informační politiky ve vzdělávání v roce 2006.

Použitá literatura

BŘEZINA, O. *Dopisy Otokara Březiny III. Františku Bílkovi.* Praha: František Borový, 1932.

HLAVSA, Z. a kol. *Český jazyk pro I. – IV. ročník středních škol (mluvnická a°stylistická část).* Praha: SPN, 1998.

FUCIMANOVÁ, M. *Sloh. Učebnice pro 6.- 9. ročník základních škol, příslušné ročníky víceletých gymnázií a pro střední školy.* Praha: Fortuna, 2003.

HELCLOVÁ, I. *Slohová cvičení pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií.* Praha: SPN, 1999.

KOSTEČKA, J. *Český jazyk pro 1. ročník gymnázií.* Praha: SPN, 2005.

KOSTEČKA, J. *Český jazyk pro 2. ročník gymnázií.* Praha: SPN, 2001.

KOSTEČKA, J. *Český jazyk pro 3. ročník gymnázií.* Praha: SPN, 2002.

KOSTEČKA, J. *Český jazyk pro 4. ročník gymnázií.* Praha: SPN, 2003.

KOVÁŘÍK, V. [ed.] *Kytka za kloboukem Jana Nerudy.* Praha: Československý spisovatel, 1977.

LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie.* Jinočany: H&H, 2002.

MARTINKOVÁ, V. *Český jazyk 1.* Praha: TRIZONIA, 1995.

MARTINKOVÁ, V. *Český jazyk 2. Alternativní učebnice pro 2. ročník středních škol.* Praha: TRIZONIA, 1992.

MARTINKOVÁ, V. *Český jazyk 3. Alternativní učebnice pro 3. ročník středních škol.* Praha: TRIZONIA, 1993.

MARTINKOVÁ, V. *Český jazyk 4. Alternativní učebnice pro 4. ročník středních škol.* Praha: TRIZONIA, 1994.

SEIFERTOVÁ, A. *Tradiční sloh netradičně. Jak učit slohu ve 2. – 9. ročníku. Náměty slohových prací.* Praha: BLUG, vročení neuvedeno.

SOUKAL, J. *Čítanka pro I. ročník gymnázií.* Praha: SPN, 2001.

Doporučená literatura ke studiu

FRANTLOVÁ – BLÁHOVÁ, R. *I slohu se dá naučit. Pracovní učebnice slohu pro žáky, učitele i širší veřejnost.* Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999.

HAVRÁNEK, B. – JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká.* Praha: FORTUNA, 2000.

HUBÁČEK, J. *Cvičení ze stylistiky.* Ostrava: Pedagogická fakulta, 1989.

HUBÁČEK, J. *Úvod do stylistiky českého jazyka.* Ostrava: Pedagogická fakulta, 1985.

CHLOUPEK, J. a kol. *Stylistika češtiny.* Praha: SPN, 1991.

KALOČOVÁ, J. *Soubor cvičení pro slohový výcvik.* Ostrava: GRAFIE, 1994.

KOSTEČKA, J. *Do světa češtiny jinak. (Didaktika českého jazyka a slohu pro vyučovací praxi).* Jinočany: H&H, 1993.

MUŽÍKOVÁ, O. – MARKVARTOVÁ, B. – KLUSÁČKOVÁ, L. – JEŘÁBKOVÁ, E. *Odmaturuj z českého jazyka.* Brno: Didaktis, 2002.

NOVOTNÝ, J. a kol. *Mluvnice češtiny pro střední školy /s výkladem o slovní zásobě a o slohu/.* Praha: FORTUNA, 1992.

ŘÍHOVÁ, J. *Slohová čítanka.* Ostrava: Pedagogická fakulta, 1982.

SOCHROVÁ, M. *Český jazyk v kostce. Pro střední školy.* Havlíčkův Brod: Fragment, 1999.

STANĚK, V. *Praktická stylistika pro žáky středních škol všech typů.* Praha: FORTUNA, 1996.

STYBLÍK, V. – ČECHOVÁ, M. *Stručná mluvnice česká. Mluvnická a slohová cvičení.* Praha: FORTUNA, 2004.

STYBLÍK, V. a kol. *Základní mluvnice českého jazyka.* Praha: SPN, 2004.

Komentovaná antologie vybraných slohových útvarů

PhDr. Lukáš Průša

Ostrava 2006

Název	Komentovaná antologie vybraných slohových útvarů
Editor	**PhDr. Lukáš Průša**
Vydavatel	Gymnázium, Ostrava – Poruba, Čs. exilu 669
Rozsah	64 stran
Vydání	první, 2006
Tisk	Wichterlovo gymnázium, Ostrava – Poruba, příspěvková organizace
Doporučená cena	**zdarma**; vytvořeno v rámci projektu SIPVZ 2006

Publikace je majetkem Wichterlova gymnázia, Ostrava – Poruba, příspěvkové organizace. Jakékoliv její šíření, kopírování a komerční využití bez souhlasu gymnázia a autora je nezákonné.

ISBN 80-903647-7-2